

UNIVERZITA JANA AMOSE KOMENSKÉHO PRAHA

Magisterské prezenční studium
2010 – 2013

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Bc. Jana Rylichová

**Obraz české literatury v období Protektorátu
Čechy a Morava**

Praha 2013

Vedoucí diplomové práce: PhDr. Hugo Schreiber

JAN AMOS KOMENSKÝ UNIVERSITY PRAGUE

Master Full-Time Studies
2010 – 2013

DIPLOMA THESIS

Bc. Jana Rylichová

**Portrait of Czech Literature in the Protectorate
Bohemia and Morava**

Prague 2013

The Diploma Thesis Work Supervisor: PhDr. Hugo Schreiber

Prohlášení

Prohlašuji, že předložená diplomová práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracovala samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpala, v práci řádně cituji a jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v univerzitní knihovně.

V Praze dne 17. 3. 2013

Bc. Jana Rylichová

Poděkování

Chtěla bych poděkovat panu PhDr. Hugo Schreiberovi za výborné vedení diplomové práce.

Anotace

Diplomová práce se zabývá pohledem na literaturu v době okupace Československa. Rozebírá život autorů a díla, zkoumá dopad okupace na tematiku literatury a popisuje ediční činnost nakladatelů. Zároveň nastiňuje život a politickou situaci v Protektorátu Čechy a Morava. V poslední kapitole lze nalézt stručný výčet vydaných časopiseckých a knižních titulů v letech 1939 - 1945.

Klíčové pojmy

Antisemitismus, cenzura, Československo, fašismus, introspektivní próza, kolaborace, Kuratorium, Mnichovská dohoda, nacionalismus, okupace, perzekuce, poetismus, psychologická próza, Versailleská smlouva.

Annotation

The diploma thesis deal with view to the Czechoslovak literature during the occupation. It analyzes the lifes of authors and writings, investigates the impact of the occupation to the themes of the literature and describes editional activity of the publishers. The thesis also outlined the life and political situation in the Protectorate Bohemia and Morava. In the last charter can be found a brief inventory of published journal's and book's titles in 1939 - 1945.

Key words

Anti-semitism, collaboration, Czechoslovakia, fascism, intropectional prose, Kuratorium, Munich union, occupation, persecution, poerism, press cconference, psychological prose, nationalism, Versailles pact,

OBSAH

ÚVOD.....	8
1 MNICHOVSKÝ DIKTÁT A ZHROUCENÍ PŘEDVÁLEČNÉ REPUBLIKY	10
1.1 Vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava	12
1.2 Napadení Polska.....	19
1.3 Nový protektor	22
2 LITERATURA A SPISOVATELÉ V OBDOBÍ PROTEKTORÁTU	26
2.1 Poezie	27
2.1.1 Autoři poezie	28
2.1.2 Poezie národních hodnot	35
2.1.3 Mladá Generace.....	37
2.2 Próza.....	41
2.2.1 Historická próza a románová biografie.....	44
2.2.2 Psychologická próza.....	48
2.3 Drama	50
3 CENZURNÍ SYSTÉM A VYDAVATELSKÁ ČINNOST ZA OKUPACE	55
3.1 Zakázané knihy	58
3.1.1 Židovská literatura	59
3.2 Vydavatelská činnost	61
3.3 Knihovny.....	65
4 PŘEHLED VÝZNAMNÝCH KNIŽNÍCH A ČASOPISECKÝCH TITULŮ VYDANÝCH V LETECH 1939 - 1945	67
4.1 Časopisy a noviny.....	68
4.2 Knihy	70
ZÁVĚR	72
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	74
SEZNAM OBRÁZKŮ, TABULEK A GRAFŮ	76

ÚVOD

Diplomová práce, nesoucí název „Literatura v období Protektorátu Čechy a Morava“, je primárně zaměřena na spisovatele a jejich díla, vycházející v období protektorátu, nebo s ním přímo spjatá. Celkový obraz tohoto období je v práci dokreslen nástinem vývoje Československa po roce 1938. Zde lze tedy najít nejdůležitější okamžiky Československa a nejvýznamnější autory dané doby s výčtem jejich děl, vydaných právě za okupace. Práce je ukázkou toho, že písemnictví v době těžkého postavení národa nezůstávalo stranou a osud Československa nebyl spisovatelům a básníkům jakkoliv lhostejný. Tento fakt dosvědčují jejich konkrétní díla. Z důvodu zainteresovanosti autorů v nově vzniklé politické situaci byl na mnoho z nich, ve snaze je izolovat od zbytku národa, soustředěn silný tlak nacistického nepřítele. Těmito neustávajícími snahami se měl československý národ zbavit své identity. Básníci i spisovatelé se v dílech, napsaných po 30. září 1938, často vyrovnávali se svými pocity či vyznávali víru v sílu a nezlomnost ducha české kultury. Nechtěli propadat skepsi a depresi, nechtěli, aby jim propadal národ, a proto se ve svých dílech snažili český lid povzbudit na duchu.

V době druhé republiky a počátku nacistické okupace se v dílech autorů ještě stále objevoval onen silný protifašistický postoj. Avšak postupující a sílící cenzura, včetně řady dalších opatření, omezujících ediční činnost nakladatelství, vtiskla české literatuře nový, specifický ráz. Tento nátlak přiměl autory tomu, že se uchýlili k symbolické, jinotajné tvorbě, k připomínání tradic a symbolů národního života, které posilovaly národní sebevědomí. Všechny tyto návraty k minulosti v podstatě ověřovaly zdroje duchovních sil. Kulturní, vědecká i umělecká tvorba se tak v letech okupace stala nejvyšší formou národního života.

V protektorátní literatuře lze vysledovat několik proudů, ke kterým autoři nejčastěji inklinovali. Patří k nim obrazy integrity člověka a světa, ve které se objevují návraty k domovu a tvorba moderního národního mýtu; obrazy moderní apokalypsy, kde se problematizuje samotná existence člověka a kde je bytí člověka stále ohrožováno

náhodou. Opozitem, a tedy otevřeným vyjádřením protifašistického postoje, byla tvorba autorů, kteří se uchýlili k ilegální tvorbě, nebo emigrovali do zahraničí.

Kulturní autonomie, kterou nacisté na začátku okupace přislíbili československé vládě, měla pouze oklamat českou veřejnost a vzbudit zdání o snaze nacistů řešit sociální a nacionální problematiku. Taktika německých fašistů spočívala na jedné straně v zachování klidného zázemí, podporující německé hospodářství v době války a na straně druhé v zajištění násilné germanizace, tedy likvidace českého jazyka a umění.

Na samotném konci války a v dalších letech po ní mohla být vydána díla, která byla napsána v době samotné okupace, ale z důvodů protifašistického zaměření vydána být nemohla. Mezi autory, kteří nemohli svá díla z důvodu otevřeného názoru proti fašismu vydat, patřili například Vladimír Holan, František Hrubín, Vítězslav Nezval, Stanislav Kostka Neumann a začínající básnická generace Josefa Kainara, Jiřího Koláře a Ivana Blatného.

1 MNICHOVSKÝ DIKTÁT A ZHROUCENÍ PŘEDVÁLEČNÉ REPUBLIKY

Dne 29. září 1938 rozhodly podepsáním Mnichovské dohody čtyři evropské velmoci o osudu Československa. To mělo podstoupit pohraniční území Německu a německému obyvatelstvu. „*Zlé, hrozné časy valí se na těžce zkoušenou zemi. Je nám žítí a trpětí pod zlou a hroznou krizí evropského svědomí. Nastaly doby, kdy spolulidé jsou zbavováni lidských práv, kdy nejprostší lidská důstojnost je deptána v prach, kdy každýkoliv ze svatých statků kulturního lidstva může být obětován nejsurovější ideologii, nastaly časy výtržníků, násilníků, časy hrubé síly a mravního úpadku, cynické a temnotné tyranie.*“ (Čapek In: Pasák, 1998. s. 9)

Nejednalo se pouze o krizi v Československu, podepsáním Mnichovské dohody se zhroutila celá poversailleská Evropa. Evropské státy se sice radovaly z iluze zachráněného míru, tím že obětovaly Československo, ale neuvědomovaly si, že stojí tvář v tvář nové válce. Adolf Hitler dosáhl svého dosud největšího politického úspěchu, čímž se mu otevřela cesta ke splnění jeho dalších cílů.

Pomnichovskou republiku zmítala krize, zklamání a rozhořčení. Marie Pujmanová o této době napsala: „*Troufám si tvrdit, že nikdy nebylo v Čechách tak zle jako za druhé republiky. Jeden by snědl druhého ze zoufalství nad tím, že jsme opuštěni všemi. Národ jako by si nalomil páteř; bylo to mizerné mravní ovzduší, kálelo se do vlastního hnízda, bylo to bahno plné infekce.*“ (Pasák, 1998, s. 13) Někteří politici se sice pokusili v říjnu 1938 zachránit vládu generála Syrového, ale jejich snaha byla marná. Došlo k reorganizaci celé vlády a prezident Edvard Beneš abdikoval z funkce prezidenta a 22. října 1938 emigroval do Anglie. Na místo ministra zahraničí nastoupil František Chvalovský, velvyslanec v Římě, který byl silně ovlivněn fašismem. Novým prezidentem se stal Emil Hácha, který si získal sympatie nejen národních demokratů, ale také republikánů, sociálních demokratů a Strany národní jednoty.

Mnichov zasáhl také do mezei Čechy a Slováky. 6. října 1938 byla svolána schůze Hlinkovy slovenské ľudové strany, na které byl schválen Manifest slovenského národa, vyhlášující autonomii Slovenska. S tímto manifestem souhlasily i ostatní slovenské strany, a tak mohla být vyhlášena samostatná slovenská vláda v čele s J. Tisem. V té době se silně propagoval se názor „Slovensko Slovákům“, kvůli čemuž se museli čeští obyvatelé se vystěhovat do Čech. Adolf Hitler toto rozdělení Česka a Slovenska podporoval. Už 12. října 1938 měl Ferdinand Ďurčanský rozhovor s Hermannem Göringem, v němž diskutovali o samostatnosti Slovenska, které bude opřené o politickou, hospodářskou a vojenskou základnu Německa.

Život v takto okleštěné republice nebyl vůbec jednoduchý. Země se prala s přílivem uprchlíků ze zabraného pohraničí a zároveň byla zmítána nezaměstnaností a zásobovacími potížemi. Tyto problémy ještě více prohloubila tzv. vídeňská arbitráž z 2. listopadu 1938, ve které se jednalo o maďarsko-československé hranici. Důvodem tohoto jednání bylo vyřešení otázky polské a maďarské menšiny v Československu. O arbitráži tehdy rozhodli dva ministři zahraničí, Joachim von Ribbentrop a Galeazzo Ciano. (Pasák, 1998) *Arbitráží „... ztratilo Československo celkem 41 098 km² a 4 879 000 obyvatel, z toho jeden a čtvrt milionu Čechů a Slováků. Republika ztratila 40% průmyslové kapacity a v katastrofální situaci byla vnitrostátní doprava, neboť nové hranice přerušily nejdůležitější železniční spoje.“* (Pasák, 1998, s. 12)

O několik měsíců později přišla osudná noc ze 14. na 15. března 1939, která se zasloužila o jiný, než toužený vývoj Československa, na dalších šest let. Emil Hácha odjel s ministrem zahraničí Františkem Chvalovským do Berlína, kde zasedli společně s Adolfem Hitlerem, Hermannem Göringem, Joachimem von Ribbentropem, generálem Wilhelmem Keitelem a státním ministrem Alfrédem Meißnerem k jednomu stolu, aby projednali budoucnost Československa. V úředovně říšského kancléře nakonec Emil Hácha podepsal prohlášení, kterého později využívala německá propaganda primárně k zahraničně politickému zdůvodnění a utváření zdání dobrovolnosti, i přesto že byl podpis Emila Háchy vynucen německou stranou. Tento protokol byl pouze pokračováním německé politiky po mnichovské dohodě. Podle některých politiků měl prezident Emil Hácha odstoupit a dokument nepodepsat, čímž by Němci nezískali dokument, který dal celému světu najevo souhlas Československa s touto dohodou.

Okupace Československa nebyla náhodná. Německo již předem vědělo, že je jeho obsazení pouze přípravnou etapou, vedoucí k rozpoutání války. Obsazování Československa začalo již 14. března 1939 ve večerních hodinách, oficiálně však 15. března 6. hodinou ranní. (Pasák, 1998) Hlavní obsazení strategického bodu, ruzyňského letiště, proběhlo v ranních hodinách a v dopoledních hodinách byla okupována již celá Praha. Velitelem Prahy byl jmenován generál Gablzen a prvními okupovanými městy byly Mladá Boleslav a Plzeň.

Obsazení Československa vyvolalo mezinárodní ohlas. Již 13. března 1939 vypracovali Britové prohlášení, ve kterém sdělili, že nebudou vyvíjet jakoukoliv iniciativu. Velká Británie sice ujistila Německo, že nemá přímý zájem být v Česku a Slovensku politicky aktivní, zároveň však Německo upozornila, že současná podoba německé politiky a teritoriální expanze nezlepší německo-britské vztahy. Naopak další země, jako například Sovětský svaz, Spojené státy americké a Francie značně protestovaly proti násilí páchanému v Evropě. Podle Sovětů bylo jednání v Německu agresivní a dohoda podepsaná pod nátlakem. (Pasák, 1998)

1.1 Vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava

Dne 16. března 1939 přečetl německý ministr zahraničních věcí v pražském rozhlasu výnos o protektorátu, který měl dvě části. První část byla zaměřena na historii a politiku. Podle Adolfa Hitlera Československo náleželo vždy k německému území, neboť od sebe byly v minulosti tyto dvě země násilně odtrhnuty. Spojením Česka a Slovenska v jeden stát vzniklo ohnisko stálého neklidu. Vytvoření protektorátu tak měli občané chápat pouze jako obranný akt Německa. Druhou část tvořil pouze základní normotvorný kodex nového uspořádání ve státě. Hlavou protektorátu byl jmenován protektor s neomezenou pravomocí, který přímo podléhal Adolfu Hitlerovi. Protektorát měl sice mít vlastní vládu a prezidenta, nicméně otázky řízení státu závisely na rozhodnutí protektora. Protektor se tak stal v českých zemích nejvyšším zákonodárcem.

Začátkem května 1939 byl Rudolfem Hessem (zástupcem Adolfa Hitlera) vydán výnos, zakazující stranickým orgánům vměšovat se do činnosti protektorátních úřadů. V období od března 1939 do srpna téhož roku bylo zřízeno německé trestní, občanské a vojenské soudnictví, které mělo jedinou pravomoc vůči protektorátním soudům. Nad všemi protektorátními a říšskými úřady a také nad policií dohlíželo gestapo. Hlavním článkem celého protektorátu byl ale úřad protektora. Tento úřad měl řadu oddělení podle různých úseků veřejného života. Hlavní místo bylo určeno sekretáři, který byl zástupcem protektora. Úřadu protektora podléhala také síť oberlandratů, menším kontrolním orgánům, které sledovaly činnost obecních a okresních úřadů. Postupně byla likvidována některá ministerstva, která byla podle protektora zbytečná. Jednáním ze 17. Března tak bylo například rozpuštěno ministerstvo národní obrany a ministerstvo zahraničí. (Pasák, 1998)

Nová vláda

Tyto změny pokračovaly 23. dubna 1939 ukončením činnosti Beranova kabinetu a o čtyři dny později, 27. dubna 1939, po nástupu protektora Konstantina von Neuratha, jmenováním nové protektorátní vlády v čele s generálem Aloisem Eliášem, která měla být zárukou stabilizace země. Alois Eliáš tuto funkci nechtěl přijmout, neboť v té době již spolupracoval s nově se formující vojenskou organizací Obrana národa. Funkci nakonec přijal, a to i přes vědomí toho, že se jejím přijetím stane mužem dvou tváří. Na jedné straně musel vycházet s německými složkami a na straně druhé se i nadále podílet na odbojové činnosti. Konstantin von Neurath chtěl pro protektorátní vládu prosadit povinnost realizovat česko-německou spolupráci. Již za několik týdnů však bylo zřejmé, že si bude Eliášův úřednický kabinet, v rámci možností, prosazovat svou vlastní politiku.

Ve vládní politice se v roce 1939 projevovaly dva směry. První byl ovlivněn politikou generála Aloise Eliáše a druhý ministrem spravedlnosti Jaroslavem Krejčím. Generál Alois Eliáš se ve svém politickém smýšlení orientoval na obnovu Československa, okupaci chápal pouze jako přechodný stav země a svou roli vnímal jako taktickou. Z těchto důvodů se orientoval na udržení jednoty národa a podporoval odbojové skupiny, které měly být součástí povstání. Eliášova odbojová činnost

se promítala v jeho politických názorech i činnosti - umožnila vzniknout retardační koncepci, která pro veřejný život znamenala formu obrany vůči činnosti německých úředních míst. Zatímco Eliášova vláda byla zaměřená na retardační koncepci, Krejčího směr se stával čím dál více aktivistickým – názorově se přikláněl k německým koncepcím myšlení a s Německem chtěl vycházet co nejlépe. Ke Krejčího názorům se později přiklonil i ministr vnitra, generál Josef Ježek, agresivní aktivista a kolaborant.

Důležitou osobností protektorátní vlády byl Jiří Havelka, který zastával názor o zmírnění utrpení národa jednáním s Němci. Byl přesvědčen o tom, že by tak Adolf Hitler Čechům povolil i jisté ústupky. S jeho názorem ale nesouhlasili mnozí političtí činitelé, Vladislav Klumpar, Vlastimil Šádek a Ladislav Feierabend. I přesto Havelka začal s německými představenými vyjednávat. Tento krok se nelíbil Aloisi Eliášovi, který se na konci května 1939, po dohodě s Ladislavem Feierabendem, Vladislavem Klumparem a Vlastimilem Šádkem, rozhodl, že Jiří Havelka nebude již nadále jednat s Němci o úpravě poměru protektorátu k Německu.

Prvním větším konfliktem mezi vládou a úřadem protektora byla tzv. Coburgova aféra. Důvodem ke vzniku sporu byla snaha Coburgů získat od Česka 125 milionů korun za pozemkovou reformu v předmnichovské republice. Většina území se v té době nacházela na Slovensku a v Maďarsku, kvůli čemuž česká vláda proplacení 125 milionů korun odmítla. Do sporu tehdy zasáhl Karl Hermann Frank. Proti zaplacení tohoto poplatku protestovala celá vláda a tak poslal Alois Eliáš Konstantinu von Neurathovi dopis, ve kterém vyjádřil svůj nesouhlas. Zaplacení se podařilo pouze oddálit, nakonec musela vláda přijmout rozhodnutí o zaplacení částky 87 milionu korun a ještě navíc zaplatit útraty rozhodčího řízení. (Pasák, 1998)

Vládní vojsko

Po zrušení ministerstva národní obrany vznikl na území protektorátu nový organismus, a to vládní vojsko. Koncem června roku 1939 do něho bylo převedeno několik příslušníků z rozpuštěné československé armády. Vládní vojsko nepodléhalo rozkazům prezidenta ani vlády, ale přímo Adolfu Hitlerovi. Rozhodnutí, o vytvoření vládního vojska vyšlo z úřadu protektora. Podle odbojových plánů měla být ve vojsku

dobrá základna armády, která by byla schopná ve vhodnou chvíli vystoupit proti Němcům. Vládní vojsko mělo pomáhat udržovat vnitřní bezpečnost státu. Podařilo se zachovat staré Československé uniformy, na nichž se změnily pouze znaky. Jako výzbroj byla schválena pistole, kulomet a puška. Jelikož se ale Němci báli, že by vojáci zbraně použili v nevhodné okamžiky, slíbené zbraně nahradili starou karabinou Manlicher 95 s omezeným množstvím střeliva.

Velitelem vládního vojska byl jmenován generál Jaroslav Eminger, který byl podle Karla Hermanna Franka loajální osobou, na tuto funkci se velmi dobře hodící. K. H. Frankovi ale unikl jeden podstatný fakt, Jaroslav Eminger byl silně protiněmecky založen a 15. března 1939 chtěl dokonce emigrovat. Jaroslav Eminger zařídil, aby se pro vojáky vydával časopis Naše vojsko, který měl posilovat a upevňovat defetisty.

Politika, která byla v Protektorátu Čechy a Morava nastolena, byla především násilnická. Avšak činnost odbojového hnutí a činnost protektorátní vlády byla pro Němce potvrzením správnosti jejich jednání a používání fyzického násilí. Tento názor ovlivňovaly i přípravy k rozpoutání druhé světové války. K. H. Frank za svého působení v protektorátu prosazoval politiku represe a silné a tvrdé ruky. Usiloval primárně o to, aby byl český národ oprostěn od minulosti a vychován v novém, Německém duchu. Okupované Československo se mělo stát hospodářskou a ekonomickou zemí, dotující německou válku.

Situace, která nastala v letních měsících roku 1939, se odrazila na životě v okupované zemi, blížící se válečný konflikt Polska s Německem, se u obyvatelstva projevil zvýšeným národním cítěním, které se projevovalo hlasitým nesouhlasem s okupací. (Pasák, 1998)

Protižidovské zákony

Cílem Německa bylo vytěsnit židovské obyvatele ze společnosti a upřít jim občanská práva. Toto omezování a pozdější likvidace nezačaly až prvním dnem okupace. Antisemitismus se u českého národa projevoval i před okupací, po Mnichovské konferenci a po abdikaci Edvarda Beneše jen zesílil. Přijetím říšských

rasových zákonů čeští přívrženci nacismu a část konzervativních katolických kruhů hlásali, že Židé nejsou součástí národa, protože je odlišuje jejich původ, krev, náboženství a jazyk.

Na počátku období druhé republiky se v lidech začal probouzet pocit bezmocného vzteku vůči Židům a levici. Židé, kteří pracovali ve státní správě, museli odejít do penze. Sílicí antisemitismus se za protektorátu stupňoval, avšak mnozí politici tomu nevěnovali pozornost, pouze se snažili co nejdéle pozdržet protižidovské zákony. V prohlášení Beranovy vlády z 13. prosince 1938 například stálo, že si Židovští obyvatelé, kteří se přistěhovali ze sousedních států, musí hledat svůj trvalý pobyt ve státech s větší hospodářskou kapacitou. Sociálně demokratický politik Josef Macek naproti tomu jménem opoziční Národní strany prohlásil, že otázka Židů není rasově podmíněna a že Židé, kteří s národem splynuli, nemusí mít obavy, neboť i nadále zůstanou českými občany.

Realita ale byla jiná – již první den okupace byli všichni právníci a lékaři neárijského původu zbaveni veškerých práv. Neárijská právní kancelář musela být vedena árijským jednatelem a lékaři neárijského původu dostali zákaz pracovat ve veřejném zdravotnictví. Prozatím však neexistovala přesná stanoviska, určující kdo je či není árijec, a proto byla celá záležitost postoupena protektorátní vládě ministerstva spravedlnosti.

Protižidovské zákony se začaly projednávat až v květnu 1939 a jejich projednávání skončilo roku 1940, kdy se Češi akceptováním norimberských zákonů podrobili německému tlaku. Dne 21. května 1939 poslal nový premiér, generál Alois Eliáš, oficiální dopis Konstantinu von Neurathovi s přílohou právního rozboru legislativy, která určovala, koho lze pokládat za Žida a koho ne. Podle protektorátní vlády byla za Žida považována ta osoba, jejíž všichni čtyři prarodiče vyznávali židovské náboženství. Pokud byli ze čtyř prarodičů pouze dva nebo tři židovského původu, rozhodovalo se o příslušnosti k židovské obci manželky či manžela od listopadu 1918.

27. května 1939 se konala v Černínském paláci schůze, jejímž cílem bylo zformulovat odpověď německé strany ohledně židovstva. Podle tajemníka říšského protektora dr. Wilhelma Stuckara, by si otázku ohledně židovstva měla řešit protektorátní vláda sama. S tím ale nesouhlasil náčelník bezpečnostního odboru

dr. Walter Stahlecker, který se domníval, že by měli Židé, dorozumívající se německým jazykem, podléhat říšským zákonům. Konstantin von Neurath nakonec všechny protektorátní vyhlášky zrušil a 21. června 1939 vydal vyhlášku, potvrzující norimberské zákony z roku 1935. Norimberské zákony byly založeny na čistě rasových kritériích a od 21. června se vztahovaly i na Čechy a Moravu. Protektorátní vláda i přes opětovné námitky norimberské zákony přijala. Koncem července 1939 vznikla pod vedením Adolfa Eichmana Ústředna pro židovské vystěhovalectví (Zentralstelle für jüdische Auswanderung).

Vláda mohla Židům, majícím vlastenecké zásluhy, udělovat výjimky. Tyto výjimky se udělovaly po podání osobní žádosti, i přesto že to bylo velice komplikované. Do konce října 1940 bylo podáno 1000 žádostí, nejčastěji průmyslníky, lékaři, právníky a židovskými manželkami árijců. Po vládním zasedání s Konstantinem von Neurathem se vláda shodla na 41 osobách židovského původu, kterým udělila výjimku. Na seznamu 41 vyvolených figuroval například průmyslník dr. Emil Kolben či profesor germanistiky na Karlově univerzitě dr. Arnošt Kraus. Mezi odmítnutými byl například Pavel Eisner, výborný překladatel české poezie a prózy, který i napříč nevyhovění jeho žádosti válku přežil.

Od 4. října 1941 se výjimky přestaly udělovat a začaly se rozbíhat deportace Židů. Již ale začátkem srpna 1941 se začaly vydávat vyhlášky, které zakazovaly Židům vstup do restaurací, kaváren a dalších veřejných zařízení. Tím Židé ztratili možnost navštěvovat podniky jako restaurace na Slovanském ostrově, restaurace a kavárna Mánes, restaurace na Sřeleckém ostrově, Hanavský pavilon na Letné, Šlechtova restaurace v bývalém loveckém záměcku v Královské oboře – ve Stromovce a Národní domy na Vinohradech a na Smíchově. (Demetz, 2011) Židovské podniky musely mít označení, že je jejich majitelem právě Žid a árijské podniky, které chtěly do svých prostor pouštět židovské obyvatelstvo, pro ně musely mít oddělenou místnost. Koupaliště a lázně podléhala zvláštním příkazům, aby se árijští obyvatelé nemuseli koupat dohromady s neárijským obyvatelstvem, byly stanoveny zvláštní návštěvní hodiny pro neárijské obyvatele.

Mnozí árijští majitelé kaváren a restaurací na nařízení policejního ředitelství nedbali a v Židovských listech, které byly vydávány židovskou obcí, inzerovali, že jsou v jejich

podniku Židé stále vítáni. Tuto inzerci si objednaly například kavárny Tepna na Václavském náměstí a Jaro na Starém Městě, které bylo v sousedství někdejšího ghetta. Mezi další patřily: kavárna Seidlingova, restaurace v Celetné, Kávový buffet na Staroměstském náměstí, kavárna Příkopy, Café Continental a kavárna a restaurace Aschermann v Dlouhé – majitel Armin Walló inzeroval ještě v roce 1942. Velké množství podniků zavedlo oddělené místnosti pro árijce, mezi tyto patřila kavárna Urban, do které mohli Židé chodit přes dvůr.

Dalšími zákazy a nařízeními byly pro židovské obyvatelstvo například:

- Od roku 1941 označení žluté šesticípé hvězdy.
- Zákaz opouštění bytu po 20. hodině.
- Zákaz změny bydliště a cestování bez povolení.
- V tramvajích mohli používat poslední vlečný vůz a poté nesměli tramvaje využívat vůbec.
- Zákaz uzavírání manželství s nežidovským obyvatelstvem.
- V obchodech směli nakupovat pouze mezi 11. - 13. hodinou a 15. - 17. hodinou.
- Zákaz řízení automobilu.
- Židovské děti směly tvořit pouze 4 % žáků v českých školách.

Obrázek 1: Kořeny Česka: Protektorát i Benešova republika

Zdroj: Palata, online, cit. 2013-2-15

V roce 1942 byla provedena rychlá registrace všech Židů a jejich deportace do koncentračních táborů. Některým bohatým Židům byla povolena emigrace, za kterou ale museli zaplatit vysoké poplatky. Takových, kteří této možnosti využili, bylo mezi léty 1939 - 1943 celkem 26 111. (Pacner, 1997)

1.2 Napadení Polska

Napadením Polska Německem se začaly dít podstatné změny. Očekávalo se, že bude válka krátká, Edvard Beneš se přikláněl k názoru o porážení Německa do konce roku 1941. Ihned po napadení nařídil Londýn daleko větší rozvinutí odboje a sabotážní činnosti v Čechách a na Moravě. Exilová vláda pravděpodobně počítala

s tím, že bude Německo po válce s Polskem vyčerpané, čímž vznikne vhodná doba pro otevřené vystoupení českého lidu. Jelikož bylo Polsko poraženo, byl plánovaný akt na konci září roku 1939 odvolán. Vyhlášením války začala druhá vlna zatýkání, tzv. politicky nespolehlivých osob. Nevhodnými osobami byli stoupenci Sokola, legionáři, členové Národního souručenství a další, které byly proti říši a jejich cílem bylo šířit a pomáhat ilegálním organizacím. (Pasák, 1998)

Napadením Polska se projevil ještě větší odpor k Němcům a lidé si opět začali utvářet ideu Československa. Vyvrcholením odporu proti německé říši, měly být oslavy dne vzniku Československa. Na konci září roku 1939 probíhaly zkoušky protestu tramvají. Úřad říšského protektora získal zprávu o chystaném bojkotu 28. října 1939 a tak okamžitě vydal jasné směrnice. Vláda skrze ministerstvo vnitra žádala o to, aby německé orgány přenechaly zákroky proti demonstrantům českým orgánům a o pochopení – vznik Československa byl státním svátkem a ztělesňoval dějiny českého národa. 28. října 1939 v Praze a některých dalších městech skutečně došlo k demonstracím, které rozvířily politiku země a narušily česko-německé vztahy. Lidé vzdávali čest Benešovi, byly zpívány národní písně a hymna, poslouchaly se příkazy pouze české policie, která do demonstrace nijak nezasahovala. Hnutí začali likvidovat až sami Němci. (Tamtéž) Protektorátní prezident Emil Hácha demonstranty omlouval: „*Nechala-li se již nepatrná část obyvatelstva a to převážně mládež, strhnout k nějakým shromážděním, je to nutno v neposlední řadě svést na to, že se také zde do určité míry pociťují škodlivé následky války – v podobě nedostatku potravin apod., a že proto široké vrstvy upadly do stavu jakési nervozity.*“ (Tamtéž, s. 186)

Při demonstracích byl postřelen student Jan Opletal, který svému zranění 11. listopadu 1939 podlehl. V den jeho pohřbu (15. listopadu 1939) došlo k novým demonstracím, tentokrát pouze vysokoškolských studentů. Další demonstraci Adolf Hitler nemohl přehlédnout, a proto ihned vydal nová opatření, týkající se zastavení výuky na vysokých školách, s hrozbou okamžitého zásahu všemi prostředky proti dalším možným demonstracím. Součástí nařízení bylo i povolení použít těžkou techniku a v případě potřeby srovnat Prahu se zemí.

A tak byly 17. listopadu 1939 obsazeny všechny studentské koleje a vydáno prohlášení o uzavření vysokých škol na tři roky. Devět vedoucích studentů bylo

popraveno a většina z povstanuvších poslána do koncentračních táborů. Tato událost brzy nabrala mezinárodních rozměrů. V noci ze 17. na 18. listopadu 1939 zasedla vláda, která neměla ještě dostatečné zprávy o hromadném zatýkání a nevěděla nic o popravách. I tak ale ministr Jaroslav Havelka a Vladislav Klumpar prohlásili, že podají demisi a Alois Eliáš oznámil K. H. Frankovi, že musí odejít. Ten s jeho odchodem, za předpokladu, že se Alois Eliáš neztotožní s německou myšlenkou, souhlasil.

Mimořádně složitý byl také rok 1940, kdy byla poražena Francie. Koncem ledna byla uskutečněna rekonstrukce protektorátní vlády a základní změnou bylo obsazení úřadu náměstka předsedy dr. J. Krejčím a ministerstva zemědělství M. Bubnem. Z vlády odešel ministr Vlastislav Šádek a do funkce ministra průmyslu a živností byl jmenován dr. Josef Kratochvíl. V tomto roce bylo také vydáno tajné memorandum K. H. Franka, které obsahovalo sdělení o konečné české otázce.

Po přepadení Sovětského svazu Německem 22. června 1941, se opět zvýšila hladina pozitivního myšlení. Komunisticky smýšlející obyvatelé se hlásili na frontu, se záměrem přestoupit na stranu spojenců, ale sám Adolf Hitler neměl zájem, aby Češi bojovali na frontě. Daleko důležitější pro něj bylo, že čeští obyvatelé dodržovali pracovní disciplínu a kázeň. Zahájením války proti Sovětskému svazu bylo též rozhodnuto o konečném řešení židovského obyvatelstva.

K závažné události se schylovalo na konci léta, 16. září 1941, kdy se konala schůze říšského protektora a zástupců gestapa. Důvodem schůze byl především protiněmecký odboj. Hledaly se nejvhodnější a nejúčinnější možnosti, jak zamezit odboji a dál šířit svou činnost. Gestapo navrhovalo trest smrti nejen za sabotáž, ale již za pouhý pokus o ní. Tento postup navrhoval a podporoval i K. H. Frank, zatímco Konstantin von Neurath tento postup zamítl. K. H. Frank se tedy obrátil na Berlín, který s jeho návrhem souhlasil. Adolf Hitler se rozhodl zavést v protektorátu daleko přísnější opatření, a proto Konstantina von Neuratha seznámil se svým záměrem poslat do Čech a Moravy nového zastupujícího protektora Reinharda Heydricha. Konstantin von Neurath chtěl podat demisi, kterou mu bylo 27. září 1941 oficiálním odchodem na zdravotní dovolenou znemožněno podat. (Pasák, 1998)

1.3 Nový protektor

Reinhard Heydrich začal okamžitě pracovat na pořádku v Protektorátu Čechy a Morava. Jako hlavní a první úkol si stanovil zatčení generála Aloise Eliáše. Toto zatčení neb

yló náhodné, německá bezpečnost se o Aloise Eliáše zajímala již od roku 1939 a od roku 1940, po zatčení vlastenců v Budapešti na něho měla dostatek informací. 27. září 1941 byl Reinhard Heydrich oficiálně jmenován říšským protektorem a jedním z prvních opatření, bylo vydání zatykače na ministerského předsedu generála Aloise Eliáše, který byl následně zatčen a podroben dlouhotrvajícímu výslechu. Zatčením generála Aloise Eliáše nastala ve vládě politická krize. Emil Hácha ještě toho dne uvažoval, že podá demisi, ale náměstek ministerského předsedy Jaroslav Krejčí s tímto krokem nesouhlasil. Tento vývoj změnil celý politický život protektorátu Čechy a Morava. Emil Hácha se s celou vládou přihlásil ke spolupráci s Reinhardem Heydrichem, který toto považoval za rozhodující zvrat. Generál Eliáš byl za několik přestupků vůči německé říši odsouzen k trestu smrti.

Nástupem Reinharda Heydricha k moci skončilo první období okupace a začalo další, dramatické období republiky, kterému vládl strach a hrůza. Jeho příchodem do Prahy, se začala realizovat myšlenka konečného řešení české otázky a také ukončení protektorátní autonomie. Heydrich rušil některá ministerstva a nahrazoval je jinými. Po zrušení stanného práva jmenoval novou vládu v čele s dr. Krejčím a ministrem školství a osvěty Emanuelem Moravcem. Po spáchání atentátu na Reinharda Heydricha dne 27. května 1942 nastala největší protektorátní krize, obnovilo se stanné právo a popravy byly prováděny bez soudního přelíčení.(Pasák, 1998)

Atentát na Reinharda Heydricha

Spáchání atentátu na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha patří mezi nejodvážnější činy tehdejší doby. Tato událost posílila celé české obyvatelstvo a dodala mu energii v boji proti nacismu. Bohužel byl tento velký čin zaplacen velmi vysokou daní.

Teror, který Reinhard Heydrich nastolil, se československá exilová vláda rozhodla vyřešit odstraněním zastupujícího říšského protektora. První návrh data, kdy měl být atentát spáchán, byl stanoven na 28. října 1941. Atentát byl nakonec uskutečněn až o půl roku později. K provedení atentátu byli vybráni dva muži, rotmistr Jozef Gabčík a rotný Svoboda, který se při výcviku vážně zranil a tak musel být nahrazen novým člověkem, parašutistou Janem Kubišem. Tato jednotka byla pojmenována Antropoid. Vysazení jednotek v Protektorátu bylo stanoveno na 28. prosince 1941. Kromě skupiny Antropoid letěla i skupina Silver A s nadporučíkem Alfrédem Bartošem, rotmistrem Josefem Valčíkem a poddůstojníkem Jiřím Potůčkem a také skupina Silver B – Zemek a Škacha, která se ihned po seskoku pokusila spojit vysílačkou s Londýnem.

Skupina Antropoid přistála poblíž vesnice Nehvizdy u Prahy, jejíž obyvatelé jim pomohli dostat se do hlavního města. Jozef Gabčík a Jan Kubiš byli z důvodu utajení neustále nuceni měnit místo svého pobytu. V nejvyšších kruzích domácího odboje se již vědělo, co exilová vláda chystá a tak se začali obávat následků, které by mohly po atentátu nastat. I přesto se atentát na zastupujícího říšského protektora uskutečnil.

Nejvhodnějším místem pro spáchání atentátu se zdála zatáčka na tehdejší Kyrchmayerově třídě. Podle původního plánu měl být Reinhard Heydrich zastřelen Josefem Gabčíkem, kterému selhal automat a tak musel nastoupit Jan Kubiš s bombou. Atentát na Reinharda Heydricha se nepovedl tak, jak byl zamýšlen, protože zastupující protektor ihned nezemřel hned. Následkům zranění podlehl až 4. června 1942.

Prozatímním nástupcem se stal K. H. Frank, který okamžitě vyhlásil stanné právo. Teror, který rozpoutal, u nás do té doby neměl obdoby. Vypálení obcí Lidic a Ležáky se stalo nejhrůznějším činem, který byl doposud spáchán. Němci se domnívali, že některá z rodin, žijící ve jmenovaných obcích atentátníkům pomohla, a proto se pomstili celým obcím. Všichni muži byli zastřeleni, ženy odvedeny do koncentračních táborů a děti odeslány na převýchovu.

Samotní pachatelé a další parašutisté se mezitím ukrývali v pravoslavném kostele Cyrila a Metoděje, v Resslově ulici v Praze. 18. června 1942 však byli parašutisté obklíčeni stovkami příslušníků SS, a přesto že se bránili ze všech sil, tušili, že nemají

šanci, že by podlehlí a tak v katakombách tohoto kostela spáchali sebevraždu. (Demetz, 2010)

Německo na východě utrpělo velké ztráty, a proto vyhlásilo totální mobilizaci Německa a materiálních a lidských zdrojů, čímž vzrostl význam protektorátu, ve kterém vznikla větší snaha o udržení klidu. Protektorát byl ekonomicky strategickým místem. Po přiblížení fronty k českým hranicím vyhlásila německá říše pracovní povinnosti pro muže od 16 do 55 let, kteří kopali zákopy na Moravě a v Rakousku.

Obsazení Čech a Moravy vedlo k integraci národa. V českém veřejném životě lze v době okupace sledovat několik směrů. Retardační směr, u něhož nelze opomenout obranářskou povahu národa, okupaci chápal jako dočasný stav, avšak velké nebezpečí spatřoval v germanizaci. Další směr viděl jediné východisko z této situace v obnovení Svaté říše římské a německou vládu chápal jako trvalý jev. Třetím směrem byl směr fašistický, který své činy podporoval nacionalismem a zároveň negoval národní zájmy. Fašisté spolupracovali s okupanty a přejímali jejich myšlenky, i když s menšími odlišnostmi. Mezi těmito liniemi existovala vyhraněná polarizace, ale také vzájemná spojení. Jejich stoupenci mohli přecházet do různých skupin na základě dané situace. Okupací byl do politiky vnesen nový směr, kolaborace. (Pasák 1998)

Obrázek 2: Atentát na Heydricha minutu po minutě: Razie gestapa v Praze, platí zákaz vycházení.

Zdroj: Pavec et al., online, cit. 2013-2-15

2 LITERATURA A SPISOVATELÉ V OBDOBÍ PROTEKTORÁTU

Vytvořením Protektorátu Čechy a Morava nastalo pro kulturu složité období. Literatura ztratila především svou pluralitu, která byla příznačná ve dvacátých a třicátých letech. Kvůli velké nacistické cenzuře byl značně ochuzen kulturní život v Československu, i když někteří mohou namítat, že knihy vycházely i nadále, stejně tak jako divadla hrála své divadelní hry. Nacisté totiž chtěli využít co nejvíce československé hospodářství, a proto zvolili menší vlnu cenzury než v některých jiných státech. (Lehár, Stich, Janáčková, Holý, 1998)

Kulturu protektorátní doby je možné rozdělit do dvou etap. „*V první etapě, která končí v podstatě koncem roku 1941, měla česká kultura dost možností promlouvat legálními formami k širokým vrstvám obyvatelstva. V druhé etapě, od počátku roku 1942 do konce války postihovaly nacistické úřady perzekučními a cenzurními opatřeními celou oblast kultury, legální podmínky byly velmi ztíženy, produkce nakladatelství byla značně redukována, divadla byla koncem války zavřena.*“ (Mukařovský, 1995, s. 441) Nacisté se báli české inteligence, a proto hned na začátku okupace zavřeli vysoké školy a studenty deportovali do koncentračních táborů, některé dokonce popravili. Jedním ze smyslů této akce, bylo znemožnit Čechům získat vyšší vzdělání a dostat je tak do pozice nevzdělaného národa, který se nemůže postarat sám o sebe a o svou správu. (Rylichová, 2010)

„*Koncem roku 1941 musela nacistická místa konstatovat, že jejich plány na ideovou převýchovu obyvatelstva nebyly splněny. Ani činnost cenzurní, perzekuce a popravy nezpůsobily ochromení českého duchovního života. Díky značné kulturní aktivitě se naopak národní jednota upevnila, vnitřní krize a dezorientace byla do značné míry překonána. Po napadení Sovětského svazu přichází do Prahy nový protektor Reinhard Heydrich s programem zachovat zdání autonomie a současně tuto autonomii zevnitř likvidovat a docílit tím definitivního splynutí českých zemí s Německem.*“ (Mukařovský, 1995, s. 442) V tomto období bylo hlavním cílem Němců šířit strach a zničit veškerý humanistický základ české kultury. Spisovatelé a žurnalisté byli odváženi do koncentračních táborů, v novinách se nesměla objevovat jména novinářů a do novin psali pouze novináři spjatí s nacismem. (Doležal, 1996)

„Mocenské zásahy okupantů a stále zesilující ideologická agrese způsobily neúplnost a torzovitost národního života, v němž kultura a dění se musely mnohdy obírat úkoly, jaké měly za časů obrození. Literární vývoj byl těmito deformacemi silně poznamenán. Konjunktura konzumu umění nejružnějšího typu měla pak za následek, že tvůrci mnohdy opouštěli od náročných cílů, začal převažovat pasivní historismus, plytká virtuosita, opakování a obměňování schémat a šablon.“ (Mukařovský, 1995, s. 441)

2.1 Poezie

Poezie, která byla vydaná na počátku samotné okupace, byla citelně ovlivněna rokem 1938. Lze v ní nalézt motivy návratu k domovu, evokace slavných historických lokalit a dějů a mytizace národních dějin. (Mukařovský, 1995) *„Objevují se cyklické útvary, rozsáhlé skladby s epickými prvky, představující do značné míry uměleckou i myšlenkovou syntézu, sumu životních i tvůrčích zkušeností, jsou soustředěny k celistvému pojetí lidského bytí, k obsáhle rozvinutému zkoumání možností nové integrity člověka a světa.“* (Tamtéž, s. 458)

„Duchovní otřesy a krize, charakteristické pro dobu překvapujících válečných událostí, nově konkretizovaly i tu část lyriky, jež hledá v nové aktualizaci tradičních hodnot cestu k znovunabytí životní rovnováhy a vnitřních jistot.“ (Mukařovský, 1995, s. 462)

Velký vliv na čtenáře měla lyrika, která ukazovala všední úděl člověka. V této lyrice se objevuje touha po domovu, zemi, přírodě. Též se zde objevuje milostný vztah a mateřský cit. Zatím co v poezii okupace nalézáme touhu k ideám a odhodlání bojovat, katolická poezie se opírá především o české náboženské tradice.

„Jinotajná intence básnického obrazu nebo celé básně, básnické skladby atd. má sice co činit především s významnou stránkou básnických děl, zdaleka se však netýká pouze lexika. V dobré básni mají, jak víme, sémantickou funkci všechny výrazové prostředky (i prostředky takzvaně normální), a tak autoři na závažná místa svých básní upozorňovali například výšinem z metra, nebo naopak náhle se vynořivším výrazně stopovým veršem s přesným metrem, signalizujícím poslání měly paronomázie, všechny

druhy opakování slov a vyšších významových celků, syntaktické paralelismy, enumerace, náhlý přechod ke krátkým expresivním větám tam, kde se mluví o vpádu nepřátel.“ (Rambousek, 2003, s. 13)

2.1.1 Autoři poezie

Vítězslav Nezval

Vítězslav Nezval (1900 - 1958) pocházel z Moravského Krumlova, z vesnice Biskoupky. Byl představitelem společensky angažované a avantgardní společnosti, spoluzakladatelem poetismu a vůdčí osobností českého surrealismu. Vystudoval gymnázium a poté nastoupil na vysokou školu – Univerzitu Karlovu, kterou však nedokončil. Pracoval jako spisovatel na volné noze, byl dramaturgem Osvobozenického divadla a také členem Devětsilu, ve kterém pracoval na avantgardním poetismu. Přispíval také do časopisů Pásmo, Host, ReD a redigoval sborník Surrealismus (1936). (Menclová, Svozila, Vaňka, 2000) V době okupace byl aktivním bojovníkem proti fašismu, kvůli čemuž byl také krátce vězněn a vyslýchán.

Ve své skladbě Historický obraz (1939) použil události ze září roku 1939. Dílo obsahuje romantické děje a motivy, které evokují velké očekávání z nadcházejících událostí. Jsou to pocity očekávání, pomoci, zoufalství a dokonce i hrůzy. Konečné rozhodnutí vidí v čase. V tomto díle Nezval píše o fantomu, který si veze deštník s ratolestmi. Ve fantomu mohou čtenáři jasně poznat spoluvíníka mnichovské dohody A. N. Chamberlaina. Skladbu Historický obraz Nezval přidal do své knihy Pět minut za městem (1939), ve které se snažil použít co nejvíce výrazové zřetelnosti. „*V této knize pokračuje proměna Nezvalova životního pocitu i vztahu k realitě: „strašný věk“ způsobil prudkou bolest, chorobu melancholie, jež „štve a drtí“.* Stylizací individuálního osudu („*marnotratný syn štvaného národa*“) směřuje autor k objektivaci svého postojů, k mytizaci reality, k vytváření podobenství a alegorií, v nichž mnohdy běží o zašifrování aktuálních jevů.“ (Mukařovský, 1995, s. 459)

Josef Hora

Autoři poezie v období protektorátu ve svých dílech nejčastěji zobrazovali dramatické události, tak jako Josef Hora (1891 - 1945) v básnické povídce Jan houslista (1939). Josef Hora se narodil v Dobříně u Roudnice nad Labem. Byl čelním představitelem proletářské poezie a reflexní poezie. Sice získal titul ze studia práv, ale věnoval se žurnalistice. Vedl kulturní rubriky Práva lidu (1919 - 1920), Rudého práva (1920 - 1929) a Českého slova (1940) a byl také předsedou Obce československých spisovatelů. (Menclová, Svozila, Vaňka, 2000)

V díle Jan Houslista navazoval na osnovu romantické lyrickoepické poémy Máj od Karla Hynka Máchy a na Eugena Oněgina od Alexandra Sergejeviče Puškina, kterého Hora v roce 1937 přeložil. (Menclová, Svozila, Vaňka, 2000) Toto dílo obsahuje pouze klíčové okamžiky a zobrazuje primárně etický obsah, ve kterém má lidská společnost schopnost se bránit. Symbolem této povídky je návrat k domovu. Celý obsah a jeho melodičnost byly na začátku Okupace Československa velkou posilou. „*Pocit závratí a úžasu z životních dějů je zde zintenzívněn vědomím, že jsou ohroženy samotné základy tvořivého bytí.*“ (Mukařovský, 1995, s. 459) Do poloviny díla, se epický příběh lomí a do popředí příběhu se dostává naděje v budoucnost. Josef Hora na toto místo zařadil čtyřverší, které čtenáři text jasně vysvětluje:

„Písmeno nové jde a kací

písmena stará. Nový děj

pořádek starý na svět vrací,

prst píše. Čti a rozuměj!“

(Rambousek, 2003)

Cyklus Requiem (1940) je podobné dílu Jan houslista. Jsou zde obdobné rýmy, podobná stavba díla i motivy. Podle Hory, je „*hrůza a nelítostnost smrti pouze jednou stranou její přítomnosti, neboť současně je také sestrou milosrdenství.*“ (Mukařovský, 1995, s. 459) Tento cyklus později Hora přičlenil k básním Popelka přebírá hrách

a knihu pojmenoval Zahrada Popelčina (1940), ve které vrcholí autorova oblíbenost spirituální poezie. V díle se objevují některé záchytné body, mezi které patří jedinečnost lidské bytosti a plynutí času. „*Pohádkově interpretovaný motiv pokory a tvořivé práce je vůdčím motivem kontemplativní lyriky, v níž se autor chce tvořivým aktem dobrat jednoty světa, vyšší harmonie jeho protikladů. V polaritě hrůzy a naděje života, nicoty a úžasu nad snem i skutečností nalézá krajní rozpětí lidské existence, která je provázena úzkostí ze samoty ve vesmírném světě. Jen touha po družnosti, po začlenění, může vést k dovršení individuálního bytí, neboť naplnění a sjednocení jedince v pluralitě žití a smrti mění tragiku zániku v součást nového dění.*“ (Mukařovský, 1995, s. 459) Zahrada Popelčina byla posledním dílem, které vyšlo za jeho života. Další knihy, Proud, Život a dílo básníka Aneliho a Zápisky z nemoci, byly sice napsány za války, ale vyšly až po ní a po jeho smrti.

Jaroslav Seifert

Do poezie protektorátní doby patří i díla Jaroslava Seiferta (1901 - 1986), který se narodil v Praze na Žižkově. Byl představitelem proletářské poezie a spoluzakladatelem poetismu, překladatelem, publicistou, autorem melancholických veršů a nositelem Nobelovy ceny za literaturu. Gymnázium nedostudoval, stal se žurnalistou a působil v různých komunistických denících (Rudé právo, Rovnost, Reflektor). Byl mluvčím Devětsilu a také spoluredigoval jeho sborník. Až do konce Druhé světové války pracoval jako redaktor v divadelní revui Nová scéna v Almanachu Kmene a v tisku sociální demokracie (Pestré květy, Ranní noviny). (Menclová, Svozila, Vaňka, 2000)

Seifertova díla postihují základní zaměření jeho válečných cyklů. „*Realita je vnímána jen v krajních stavech, v kontrastních polohách citového zaujetí: střídá se úžas i strach, bolest i štěstí, milostná horoucnost i snová ireálnost. Citová intenzita zážitku sugeruje představy univerzální jednoty člověka a světa, prolínají se jevy vnitřní a vnější, procesy individuální i nadosobní, minulost a přítomnost, realita a mýtus.*“ (Mukařovský, 1995, s. 459) Ve skladbě Světlem oděná (1940) Seifert vzpomíná na dětství a mládí prožité v Praze. Lze v ní nalézt národní symboly, jako je Katedrála

sv. Víta, Pražský hrad, Karlův most a Vltava. V tomto díle jsou též k nalezení morální a filozofické reflexe, jako je například:

„Víc než být – je milovat, můj milý,
třebas bys jen prelud miloval,
není lásky, s níž by našel žal,
umíráme, aby jiní žili.“
(Rambousek, 2003)

Stejně symboly použil také v díle Kamenný most, které vyšlo na sklonku války:

„Nešťastný, kdo se nenarodil,
a šťastný, komu teče krev.
Kam dal by čas, co krutě schvátí,
vše, co nám vzal, čas opět vrátí...
Čas klíč má k radosti i hoří
a otvírá nám obojí.“
(Rambousek, 2003)

V díle Vějíř Boženy Němcové (1940) je tzv. zjev básničky viděn spektrem detailu, nad nímž autor znovuobjevuje čas mládí i stáří osobnosti. Od původního motivického východiska se vzdaluje k širším perspektivám a postava Němcové mu vyvstává v mnohovýznamný symbol matky, ženy, strážkyně národa, domova, nositelky krásy a dobroty. (Mukařovský, 1995) Ve Vějíři Boženy Němcové autor čtenářům třemi krátkými verši připomíná zimní chumelenici, kterou započal vstup nacistických vojsk do Československa:

„...však tíha tíh,
dolehla tak na naše krovky,
na kterých ležel sníh.“

(Rambousek, 2003)

Za okupace vyšel také soubor *Jaro sbohem* (1942,1944), obsáhlá sbírka Seifertových básní, napsaných v letech 1936 - 1942. (Mukařovský, 1995)

František Hrubín

Dalším spisovatelem básnických děl v protektorátní době byl František Hrubín (1910 - 1971). Narodil se v Praze a byl tvůrcem milostné a přírodní lyriky, byl autorem pohádek pro děti, ale také dramatikem, překladatelem a prozaikem. Obecnou školu absolvoval v Lešanech v Posázaví, a proto tato krajina ovlivnila i jeho dílo. Po neúspěšném studiu gymnázia pracoval jako knihovník a jeho náplní byla především poezie. Právě po narození jeho dcery a syna začal psát verše pro děti a jeho iniciativou vznikla *Mateřídouška*, kterou od roku 1945 - 1950 spoluredigoval. (Menclová, Svozila, Vaňka, 2000) „*Ve svých dílech hledal takovou podobu objektivace, která by zharmonizovala jeho volné úsilí se spontánní inklinací jeho lyrického naturelu. Jeden ze způsobů, našel ve Včelím plástu (1940), kde usiluje o klasickou vyrovnanost a formální dokonalost cykly patnácti sonetů (sonetový věnec a lyrickoepické pásmo sonetů, v němž je zpětně odvíjena cesta básníkovy dědy od smrti k narození), mezi něž jsou vloženy tři modlitby, Torzo mariánského sloupu.*“ (Mukařovský, 1995, s. 465) Poezie Františka Hrubína před protektorátem obsahovala spíše smyslovou lyriku a v období druhé světové války přešla na duchovní kompletaci. Autor v dílech zobrazuje hlubokou citlivost a smysl pro duchovní vnímání.

„*V tomto období se u Hrubína ustaluje několik základních motivů (chudý – bohatc, kolébka – rakev, hrob – slunce, země – křídla), které v dalších pracích autor konkretizuje, vsazuje je do nových významových kontextů, a tím proměňuje jejich prvotní, převážně náboženský obsah (například obraz chudého se postupně zbavuje*

františkánské pokory a nabývá rysů sociálních). Tento proces je zřetelný ve sbírkách Země sudička (1941) a Cikády (1943). Nastává formální oproštění, stále častěji se objevuje prostá písňová forma. Ve středu tvorby Františka Hrubína je konkrétní lidský osud, který není oddělen ani od mrtvých, ani od dosud nezrozených, je sám sobě vesmírem, životem v jeho plnosti i stále ohroženosti. Tradicionalismus Františka Hrubína se projevuje i v příklonu k lyrickému odkazu 19. století, zejména k tvorbě Jana Nerudy a Jaroslava Vrchlického – sbírka Mávnutí Křídel (1944).“ (Mukařovský, 1995, s. 465)

František Hrubín se ve svých dílech ze sklonku války zaměřoval na válečné události. Používal motivy staré a nové země, které lze najít například ve verších Cikády a Mávnutí křídel z let 1941 - 1944, které shrnul do sbírky Řeka nezapomnění (1946). (Mukařovský, 1995) Dílo Stalingrad (1942), se stalo jeho nejvýznamnějším dílem válečné poezie. (Mukařovský, 1995) „*Stalingrad je pateticky vzrušenou prosbou za ochranu hrdinných obránců města na Volze, stylizovanou jako modlitba. Její citová horoucnost je podmiňována úzkostí i neskrývaným obdivem. Dramatické rozložení kontrastních dějství, ohraničených vždy refrénem, je soustředěno k předmětu, vztah mezi reflexí a konkrétními obrazy je přesně vyvážený. Ideologická konstrukce začínala dominovat teprve v druhé části triptychu, v improvizované reakci rapsodického charakteru.*“ (Mukařovský, 1995, s. 474)

Vladimír Holan

Mezi důležité představitele okupační poezie se svým halucinatorním dílem Sen (1939) patří i Vladimír Holan (1905 - 1980). Narodil se v Praze a byl autorem meditativně-reflexivní lyriky, a lyrickoepických skladeb. Vystudoval gymnázium a již na škole se pohyboval v literárních kruzích. Žil v ústraní a věnoval se pouze literární činnosti. Přispíval do mnoha novin a časopisů – Literární noviny, Plamen, Tvář, Orientace, Lumír, Lidové noviny, redigoval časopis Umělecké besedy Život (1933 -1938) a Program D 40 (1939 - 1940). (Menclová, Svozila, Vaňka, 2000) Reakci na společensko-politickou situaci na konci třicátých let, nalezneme v jeho cyklech

Září 1938, Odpověď Franci, Zpěv tříkrálový, Sen, První testament, které nalezneme v souborné knize Havraním brkem (1946). (Menclová, Svozila, Vaňka, 2000)

Autor v díle Sen popisuje zemi jako velkou rakev. V díle autor píše také o spoustě hmyzu, a černých stvůrách, které mají představovat německé vojáky. Také popisuje vpád nacistické armády na Václavském náměstí. Aby čtenář poznal, o jaké náměstí jde, zmiňuje se o jezdecké soše, kterou popisuje jako koně zapřaženého do náhrobku. Uniformy nacistických jednotek vnímá jako „všechny v černém“ a jízdní jednotky jako „kryší hnízdo cválající jízdy, cejch vypalující na tvůj sen“. (Mukařovský, 1995) *„Vladimír Holan sice rozklenul představu světa konturovitě do protikladu chaotického mumraje doby a odstiňováním obou základních protiv. Apokalyptická vize hroutících se hodnot je nesena patosem starozákonního proroka, zoufalého ve své lásce, neúprosného ve svém soudu. Základní scénérii Holanových cyklů je noc, v níž svět fantomů a reálných skutečností se neustále přeskupuje a prostupuje, v níž se v bizarní obhludnosti vyjevuje dehumanizované společenství. Holanovy básně jsou vlastně sledem a konfrontací více či méně rozvinutých dějství, jež jsou někdy stylizována jako autentická svědectví přímého účastníka, jindy na sebe berou fantasmagorickou podobu symbolu nebo mýtu.“* (Mukařovský, 1995, s. 460)

Národní motiv a tragédie (vpád německých vojsk, vězení, popravy, atp.), čtenářům přibližoval souhláskami r a ř, které provázela samohláska u:

„Mor v mordách mordů slibně špoulí

a balí jazyk v žhoucí kouli,

Z níž srší vábné sliby drog.“

(Rambousek, 2003)

Tento způsob nepoužíval pouze Vladimír Holan, ale i jiní autoři, Josef Hora v Janu houslistovi nebo Jaroslav Seifert v díle Vějíř Boženy Němcové.

Další literární válečná tvorba, kterou Holan vydal, byla rozsáhlá báseň První testament (1940), která připomíná Horova Jana Houslistu (podobné téma i tvar verše).

V této rozsáhlé básni popisuje povrchní shon velkoměsta. Na První testament navazují další básně, která je epicky sevřenější a plynulejší, jedná se o díla Tereška Planetová (1943) a Cesta Mraků (1945). (Lehár, Stich, Janáčková, Holý, 1998)

2.1.2 Poezie národních hodnot

Duchovní otřesy a okupace Československa přinesly nový směr také v lyrice, v níž se začaly hledat aktualizace tradičních hodnot. Autoři se snažili o zobrazení touhy člověka po citovém prožívání života. V tvorbě je možné nalézt motivy domova, mateřského citu, dětství, přírody a uchýlení se k duchovním hodnotám a meditacím.

Bohumil Mathesius

Představitelem této tvorby byl Bohumil Mathesius (1888 - 1952). Byl básníkem a literárním historikem. Vystudoval gymnázium a poté jazyky na Univerzitě Karlově. V jeho dílech z doby okupace vystupuje do popředí harmonický vztah člověka a přírody a individua a vesmíru. Tyto vztahy se objevují například v parafrázích čínské poezie, kterou uspořádal do sbírek *Zpěvy staré Číny* (1939), *Nové zpěvy staré Číny* (1940) a překlady starojaponských sbírek *Verše psané na vodu* (1943). (Mukařovský, 1995) V první sbírce se objevuje spíše válečná poezie, až druhá sbírka je zaměřena na poezii rodinné lásky a přátelství. Tyto práce nejsou úplnými překlady originálu ale spíše parafrází na originály. Tímto tvůrčím činem ovlivnil tvarově i myšlenkově českou poezii. (Menclová, Svozila, Vaňka, 2000) „*Parafráze a improvizace na motivy čínských básní se vyznačují gnómičkou sevřeností, maximem napětí na nejmenší ploše, scény, výjevy, intenzivní dojmy, citová dějství, miniaturní baladické syžety jsou založeny a předmětnost vyúsťuje v náповěď celistvého vidění skutečnosti, pevných životních vztahů, vnitřního klidu a vyrovnanosti, velikost individuální bytí, ohrožovaného vnějším neklidem světa.*“ (Mukařovský, 1995, s. 462)

Mathesiova díla vzbudila velkou pozornost, na základě čehož se začala vydávat podobná parafrázovaná díla, například od Milady Součkové (1901 - 1983). Součková

ve svém díle *V žlutém soumraku* (1942) stylizuje čínskou lyriku, která se spíše než o celkový obraz opírá o variabilitu slova. (Tamtéž)

Obrázek 3: *Za zpěvy staré Číny*

Zdroj: Rozhlas, online, cit. 2013-2-15

František Branislav

František Branislav (1900 - 1968) je autorem představujícím intenzivní citové vztahy a okamžiky smyslového okouzlení. Branislav vystudoval filozofickou fakultu Univerzity Karlovy a stal se úředníkem. Po roce 1945 se stal redaktorem a přispíval do *Pramenu*, *Plánu*, *Národního obrození* aj. (*Příruční slovník české literatury*, O počátku do roku 1945). Díla *Věčná země* (1939) a *Dým k hvězdám* (1940) jsou zaměřena na přesný detail přírody, který by měl čtenáře přimět k meditaci. Jeho elegická, teskná meditativní lyrika, která aplikuje a obměňuje tradiční postupy a často směřuje k žánrovosti, alegoričnosti a idyličnosti si v dobách války pro svou látkovou a formální přístupnost našla mnoho čtenářů. (Mukařovský, 1995)

Mezi další autory této poezie patřili Karel Vokáč (1903 – 1944), Žít i umírat (1941), Utkáno z dýmu (1942), Bolehlav (1943): Ladislav Stehlík, Madoně (1943); Jan Čarek, V zemi české, (1942); Zdeněk Vavřík, Rodná (1940); Jan Alda, Vítr (1941); Zikmund Skyba, (1909 - 1957), Rozhraní (1940), Sedmero modliteb (1941); Svatopluk Kadlec, kroky na vodě (1941). (Mukařovský, 1995)

Jan Zahradníček

Jeden z hlavních zástupců spirituální lyriky třicátých let, esejista a překladatel. V letech (1940 - 1944) redigoval revui Akord. V těžkých dobách okupace psal především o patronech české země. (Menclová, Svozila, Vaňka, 2000)

Jediné udržení tradic a svébytnosti ve válce vidí v znovuoobnovení svatováclavské ideje a zaštitění církevními patrony. (Menclová, Svozila, Vaňka, 2000) Tuto myšlenku vložil do veršů sbírky Korouhve (1940), kde nalézáme české světce, kteří mají představovat češství. Autor se k nim obrací v modlitbách a přáních, v době národních muk. Další Zahradníčkova sbírka Pod bičem milostným (1944) se nezaměřuje na nebožské výklady, protože se pro změnu obrací k zemské lásce a smyslu lidstva. Milostnou tematiku zobrazuje také tím, že inklinuje k písňovosti a básně jsou vyjadřovány jako zpěv, který určuje konkrétnímu čtenáři.

2.1.3 Mladá Generace

Na konci třicátých let vystupuje nová generace mladých autorů, kteří jsou otřeseni současnou situací v republice. Tito autoři vyrůstají v době, kdy v humanismu panuje hluboká krize a demokracie je zcela potlačena. Nehlásí se k současným ideologiím a smysl hledají v lidském nitru.

Nejmladší básníci, kteří publikovali ve studentských časopisech, veřejně vyjádřili svůj názor proti okupaci ve sborníku Chvála slova (1940), kde zdůrazňovali význam českého jazyka a kultury. Objevila se zde formulace o nahém člověku, která měla znamenat to, že je člověk zbavený slupky. Takový člověk měl být tématem jejich

poezie. Mezi tyto nejmladší básníky patřili Josef Hiršal, Alena Vrbová, Pavel Bojar a Ladislav Fikar.

Daleko významnější však bylo seskupení mladých básníků, kteří vydali společně se staršími autory Jarní almanach básnický 1940 (1940), v němž se objevují básně Kamila Bednáře, Ivana Blatného, Josefa Mainada, Jana Pilaře, Karla Jílka, Jiřího Ortena a dalších. (Lehár, Stich, Janáčková, Holý, 1998)

Tento almanach spojil dohromady čtrnáct básníků a byl do jisté míry výjimkou. Tito básníci sice neměli shodné směřování, ale v tomto almanachu vyjádřili společné životní pocity, které byly reakcí na danou dobu a také na vývoj poezie v této době.

Tito autoři zastávali názor, že poezie nemá být pouze o obrazech, představách a hře slov, ale také obrazem životního stylu. Těchto čtrnáct autorů se nehlásilo k žádné politické myšlence ani ideologii, ale šlo jim o bezprostřednost zážitku. Autoři v tomto almanachu zastihli lidskou tíseň v době pro národ kritické. (Chaloupka, 2001)

Kamil Bednář

Kamil Bednář (1912 - 1972) byl mluvčím seskupení Ohnice, básníkem a překladatelem. Vystudoval gymnázium a poté Univerzitu Karlovu, obor literární historie a estetika. (Menclová, Svozila, Vaňka, 2000) Stejně jako Jiří Orten je on sám považován za autora, který byl v době okupace nejvíce ovlivněn existencialismem. To lze najít jak v jeho dílech, tak i v programových prohlášeních. (Chaloupka, 2001)

V dílech Slovo mladým (1940) a Ohlas Slova k mladým (1941) charakterizoval generaci, která byla vystavena jak tlakům ideologickým, tak společenským a ekonomickým, mladou generaci které se přehlížení ducha vymstilo. Toto dílo bylo rozporuplně vnímáno, ale rozhodně se zabývalo otázkami, které byly v té době tak často zmiňované a probírané.

Podle Bednáře se měl opět začít hledat nový člověk, který by byl oproštěn od všech vnějších určení. Tímto názorem vzbudil Bednář obrovskou pozornost a tak přešel k poezii o duchovní zkušenosti subjektu, k alegorické symbolice a k abstraktní reflexi (Kamenný pláč (1939), Po všech svatbách světa (1941), Hladiny tůní (1942) aj.).

(Mukařovský, 1995) Vizi lásky a smrti charakterizoval patetickým lyrismem, bylo tomu tak u děl Milenka Modř (1939), Veliký mrtvý (1940) a Píseň lásky (1944). (Menclová, Svozila, Vaňka, 2000)

Na dílech třech židovských básníků, kteří kvůli rasovým zákonům byli odvrhnuti až na dno společnosti, je patrný jejich boj, který není výrazem romantického úniku, ale představuje jedinou možnou realizaci autorů. Mezi židovské autory, kteří před svou smrtí stačili napsat pouze několik básní, patřili Hanuš Bonn, Jiří Daniel – František Schulman.

Jiří Orten

Třetí z těchto autorů, Jiří Orten (1919 - 1941), dokázal za velmi krátkou dobu vytvořit taková díla, která se dodnes řadí mezi nejvýznamnější básnická díla české historie. Narodil se v Kutné Hoře a byl básníkem existenciálního zaměření, prozaikem a dramatikem. Vyrůstal v židovské rodině a kvůli svému původu byl za okupace perzekuován. Před okupací publikoval své básně a prózy v časopise Mladá kultura a v příloze mladých v Haló novinách. Jiří Orten musel z rasových důvodů své první dvě sbírky Čítanka Jaro (1939) a Cesta k mrazu (1940) vydat pod pseudonymem Karel Jílek. Každá báseň druhé sbírky pojednává o bezbranném subjektu, který je zlomený, ztracený a zároveň ztrácí svou dětskou důvěřivost. Zaznamenává především cestu ke smrti, ve sbírce lze najít obrazy mrazu, pádu a zániku. (Menclová, Svozila, Vaňka, 2000) „*K dětství se váže okouzlení, něha a hra; život v matce a s matkou je světem bezpečí. Přítomný, reflektovaný život a jeho budoucí neznámé, temné, a přitom neodvratné rozezlení jsou naopak pociťovány jako permanentní ztráta, zakletí v úzkosti, nezakotvenosti a nevykoupenosti.*“ (Menclová, Svozila, Vaňka, 2000, s. 493) První sbírka je bohatá na harmonické procesy a pocity, Přesto je i na konci této sbírky svět zcela zničen.

Sbírky Ohnice (1941) musel publikovat pod jménem Jiří Jakub, protože o něm někdo do Vlajky napsal udavačský článek. (Lehár, Stich, Janáčková, Holý, 1998) Toto dílo je poněkud optimističtější než Cesta k mrazu, přesto i zde převládá tma, ve které básník přijímá smrt jako osud. V jeho dílech se odráží především tragičnost

situace a trauma z nešťastné lásky. Zcestí, které dal dohromady v roce 1941, bylo vydáno až po jeho smrti, tedy v roce 1947. V tomto díle autor prosí o vystřídání zlého Boha za Boha lásky. V obou zmíněných sbírkách se Orten vrací k něze. V roce 1941 pak uspořádal devět Elegií, které vyšly až po jeho smrti, též v roce 1947. Elegie obsahují promluvy – oslovení a otázky, které jsou překrývány příběhy a ději. (Menclová, Svozila, Vaňka, 2000) Dílo pod názvem Jeremiášův pláč (1941) vyšlo jako soukromý tisk a Orten v něm pátrá po souvislostech lidského osudu a jeho zdůvodnění. V roce 1941 pak uspořádal devět Elegií, které vyšly až po jeho smrti, v roce 1947. Název díla je velice příznačný, protože se opravdu jedná o žalozpěvy. V díle se zmiňuje o domovu, milostném vztahu a o tom, co by mělo pomoci člověka, když je o samotě. Dílo Elegie obsahuje také promluvy – oslovení a otázky, které jsou překrývány příběhy a ději. (Menclová, Svozila, Vaňka, 2000)

Orten měl několik následovníků, i když s menšími rozdíly. Ve svých dílech upřednostňoval problematiku fatálnosti a svobody, zatímco básníci nové doby zdůrazňovali civilní svět a hmotné skutečnosti. Tito mladí autoři založili Skupinu 42, která zdůrazňovala návrat k umění a ke světu v němž nyní lidé žijí. Jejich práce se opíraly o realitu, ve které žili. (Lehár, Stich, Janáčková, Holý, 1998)

Josef Kainar

Josef Kainar (1917 - 1971) vystudoval gymnázium a poté studoval český a francouzský jazyk na Univerzitě Karlově. Po uzavření vysokých škol se vrátil k otci do Ostravy, kde za dobu války vystřídal mnoho zaměstnání. Navázal také kontakty se Skupinou 42, která se včetně lidové poezie a černošského blues stala jeho inspiračním zdrojem. Pomocí obrazů přírody a lidské živelnosti napsal své první dílo Příběhy a menší básně (1940). Experimentoval především s epickou formou a snažil se vystihnout individuální osud a začlenit novodobou lidskou existenci do mytických příběhů. (Menclová, Svozila, Vaňka, 2000)

Jiří Kolář

Dalším autorem, patřícím do této skupiny, byl Jiří Kolář (1914 - 2002). Kolářovy básně byly stylizovány jako fragmentární projevy, sestávající z torz slovních celků; podával pouze výseky reality. (Mukařovský, 1995) Kolář střídal určitý úhel pohledu, současnost neviděl jako hotovou, ale v pohybu. Tomu odpovídal prozaický slovník a tvar básní. (Lehár, Stich, Janáčková, Holý, 1998) Autorova básnická prvotina Křestní list (1941) nese rysy surrealismu, které opouští už ve sbírkách Ódy a variace (psáno 1941 - 1944, vydáno 1946) a v díle Limb a jiné básně (1945). V těchto sbírkách zobrazil osobitou poetiku a zachytil dynamiku světa bez řádu. V jeho poezii se skrývá mnoho otázek, dialogů a monologů, které odhalují absurdnosti.

2.2 Próza

Podmínky pro psaní prózy se v období okupace značně změnily. Většina autorů nesměla publikovat svá díla a někteří odešli do exilu. Někteří autoři sice publikovali, ale jen na začátku války. Ve třicátých letech se v próze často objevoval motiv vypravěčství, který se v letech okupace změnil na motiv ukázky života lidových vrstev. Také se stále častěji objevovala psychologická próza. (Mukařovský, 1995) „*V době bezprostředního ohrožení národního bytí působila mnohá próza jako jinotajný text a nebylo málo autorů, kteří jinotajné významy učinili základním prvkem díla. Do popředí vstoupila funkce národně výchovná, etická apelativnost, pozornost se obracela proto více k tematickým složkám, k obměňování a variování tradičních látek a formálních postupů. Velký zájem čtenářské obce o českou knihu, zvláště o původní prozaickou tvorbu, umožnil kvantitativní růst české beletrie.*“ (Mukařovský, 1995, s. 475)

Jan Drda

Jan Drda (1915 - 1970), prozaik, novinář, dramatik a filmový scénárista, který usiloval o obnovu čisté epičnosti a který byl bohatě zasvěcen do techniky přímého vypravěčství byl v letech 1937 - 1942 redaktorem Lidových novin a v letech 1948 - 1952 i jejich šéfredaktorem. Stal se také poslancem Národního shromáždění, předsedou jeho kulturní komise, a také kandidátem a členem ÚV KSČ. V roce 1968 se otevřeně postavil proti vstupu vojsk Varšavské smlouvy do Československa. Z toho důvodu byl později jeho pohřeb v normalizačním tisku utajován. (Menclová, Svozila, Vaňka, 2000)

Techniky vypravěčství zobrazil v dílech Městečko na dlani (1940), které je rozvíjeno v samostatných dějových pásmech. Každá postava se podílí na chodu děje stejně a žádná z nich není dominantní. Toto dílo mu přineslo značnou popularitu a dočkalo se i brzkého zfilmování. Dílo zahrnuje prostý život Příbramských horníků. Postavy jsou sami sebou a se svými osudy formulují celek. Drda přechází od příběhu k příběhu, děj se mu rozpadá na pestrý sled epizod, často spjatých jen vnějšími souvislostmi. Právě tato uvolněná románová struktura umožňovala široký záběr, postihující mnohvrstevnatou komplexnost uzavřeného fiktivního světa, jenž byl Drdou objeven jako svět smyslově konkrétních reálií, tvořících nedílnou součást vnitřně celistvých a pudově elementárních postav sedláků, havířů a řemeslníků. (Mukařovský, 1995)

Drda ukázal na tomto díle spřádat děj z jednotlivostí, které se k sobě pojí vazbami a tento um, použil i v dalším díle Živá voda (1941). Putování Petra Sedmilháře (1943) se řadí do české psychologické prózy. Další románové pokusy pro Drdu nebyly již úspěšné a tak se zaměřil na psaní fejetonů do novin a časopisů. Fejetony mu v roce 1943 vyšly i knižně, pod názvem Svět viděný zpomaloučka. (Menclová, Svozila, Vaňka, 2000)

František Kožík

František Kožík (1909 - 1997) byl studentem gymnázia a po vzoru svého otce se stal doktorem práv. Po studiích nastoupil jako redaktor brněnského rozhlasu a od roku

1941 do roku 1951 byl rozhlasovým dramaturgem v Praze. František Kožík byl autorem prózy, poezie, dramat, filmových scénářů a libret. Jeho nejúspěšnějším dílem je román Největší z pierotů (1939). Hlavní postavou této knihy je francouzský mim Jan Gaspard Deburan, který je původem z Čech, pouze maminku má Francouzku. S ní se stěhuje zpět do Francie, kde se dostává na vrchol v pantomimě. Dílo je unikátní v tom, že hlavní představitel prožívá svůj život v pozadí historického románu a tím je hrdina zasazen do barvitého a dobrodružného dění a čtenář tak získává obraz i různých historických událostí. Na tomto principu jsou postaveny všechny autorovy romány čtyřicátých let: Lásky odcházejí (1943), Blázny živý bůh (1943) a Básník neumírá (1940), které je věnováno život portugalského básníka Luise de Camoëse. (Chaloupka, 2001)

Karel Schulz

Karel Schulz (1899 - 1943) studoval medicínu, ale z finančních důvodů studium nedokončil. Působil v redakci Lidových novin a ve dvacátých letech byl členem devětsilu. (Menclová, Svozila, Vaňka, 2000) Počátkem čtyřicátých let vydal povídky Peníz z noclehárny (1940) a Prsten královnin (1941) ve kterých zobrazoval chudobu, samotu a utrpení. Schulzovo vrcholné dílo nese název Kámen a bolest (1942) který byl svým obsahem umělecky výjimečný, bohatý na styl a význam. Toto dílo je považováno za největší českou prózu onoho desetiletí. (Chaloupka, 2001) Toto dílo se mělo skládat ze třech částí o renesančním sochaři a malíři Michalengelovi. Bohužel druhý svazek nebyl dokončen, protože autor zemřel ještě před jeho dokončením.

Eduard Bass

Vlastním jménem Eduard Schmidt (1888 - 1946), prozaik, autor textů k písním a kabaretiér. Žil bohémským životem a byl zpěvákem a recitátorem v kabaretu Bílá Labuť na Poříčí, kde z obavy ze strany otce, přijal pseudonym Bass. V letech 1933 - 1942 byl šéfredaktorem Lidových novin, které orientoval k liberalismu a demokratismu. (Menclová, Svozila, Vaňka, 2000) Nejpopulárnější knihou období

okupace se stal Cirkus Humberto (1941), ve kterém autor využil své znalosti nejrůznějších profesí, jenž zasadil do prostředí manéže. Cirkus Humberto se stal symbolem síly a kolektivizace společnosti. Dílo obsahuje několik epizod, ve kterých autor často odbočuje, nakonec se ale vždy vrátí k příběhu několika ústředních postav, které reprezentují základní mravní postoje. (Mukařovský, 1995) K dílu Cirkus Humberto nashromáždil autor mnoho materiálu, který se nedal použít ani v tak rozsáhlé próze, a proto napsal cyklus deseti povídek Lidé z maringotek (1942), v nichž dochází ke střídání vypravěčů. V kronikářských souborech Čtení o roce osmačtyřicátém (1940), ukázal svůj smysl pro historii, kterou čtenářům přiblížil populární formou.

2.2.1 Historická próza a románová biografie

Historická próza byla po roce 1918 odsunuta na vedlejší kolej a věnoval se jí pouze úzký okruh autorů. V době okupace Československa vystoupily do popředí národně ochránářské pudy a nastal nový rozvoj historické beletrie. Ale pouze Vladislavu Vančurovi a Karlu Schulzovi se podařilo obohatit českou literaturu o kvalitní díla spadající pod tento žánr.

Nejvíce objevovaným útvarem byla historická kronika, kterou psali autoři: František Neužil (1907 - 1995), Jan Knob (1904 - 1977), Zdeněk Rón (1889 - 1948) a další. Autoři tohoto směru popisovali děj až obsedantně historicky přesně, a to tak, že se nikdy nepokusil o radikálnější obměnu schématu. Uspokojila je pouze beletrizace všedních událostí daných obcí či měst. (Menclová, Svozila, Vaňka, 2000)

Do buditelské historické prózy, která měla čtenáře povzbudit k boji, přispěl svým dílem například Karel Nový (1890 - 1980), Rytíři a lapkové (1940); Václav Kaplický (1895 - 1982), Kraj kalicha (1945); Leontýna Mašínová (1882 - 1975), Tiší v zemi (1940) a další. (Menclová, Svozila, Vaňka, 2000)

Jaroslav Durych

O osamocenou prvotinu moderní historie, se ve svém díle Služebníci neužiteční pokusil vytvořit Jaroslav Durych (1886 - 1962), esejista a básník katolického vyznání.

Dílo bylo napsáno v roce 1940, ale vydáno bylo až posmrtně, v roce 1969. (Menclová, Svozila, Vaňka, 2000) Postavy tohoto díla nemají žádnou vývojovou dynamiku a děj je členěn na statické scény. Hlavní postavou je jezuita, který se připravuje na misionářskou dráhu, ve které je jako poslední úkol mučednická smrt světce. Autor používá exotické kulisy a obrazné pojmenování. Dílo poukazuje na fanatickou víru, podle které se plní boží záměr.

Miloš Václav Kratochvíl

Miloš Václav Kratochvíl (1904 - 1988) psal historickou beletrii a také filmové scénáře. Studoval na gymnáziu a poté historii na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Postavy jeho děl byly většinou významné historické osobnosti jako například Jan Hus, Václav IV aj. (Menclová, Svozila, Vaňka, 2000) V době okupace přišel s poměrně obsáhlým prozaickým dílem *Osamělý rváč* (1941) a *Král obléká halenu* (1945). V těchto dílech se odklonil od tradičního pojetí historického románu, jak ho lze vidět například u Aloise Jiráska. Jeho díla jsou spíše osobní vzpourou jedince proti jeho vlastnímu osudu a to jasným důrazem na epiku dějového příběhu. Nebyly mu cizí ani dobrodružnost a dějové napětí.

Leontina Mašínová

Leontina Mašínová (1882 - 1975) se narodila v rodině lékárníka. Byla silně poznamenána sebevraždou svého bratra. Působila na vesnických školách a cestovala do různých zemí, aby poznala jejich historii a mohla o ní psát. Publikovala v *Lidových novinách*, v *Právu lidu* a *Venkovu*. Její tvorba obsahuje především jednoduchý způsob vyjadřování a rytmičné verše. (Menclová, Svozila, Vaňka, 2000) V díle *Hořící sloup* (1936) čerpala autorka z období reformace.

František Kubka

František Kubka (1894 - 1969) je autor literárních studií, romanopisec a autor s historickou tematikou. Vystudoval slavistiku a germanistiku na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Byl redaktorem v Prager Press pro zahraniční politiku, komisařem ministerstva zahraničních věcí. V době okupace vyšel jeho povídkový soubor *Skytský jezdec* (1941) a novely *Karlštejnské vigilie* (1944). „*Tato díla představují českou paralelu k Boccacciovu Dekameronu. Novely jsou rámcovány příběhem o náhlém onemocnění Karla IV. A o jeho rekonvalescenci na hradě Karlštejně. Královi přátelé se každý večer o svatodušní vigilií scházejí u panovníkova lože a vyprávějí o ženách, lásce a hrdinství. K. sugestivně evokuje duchovní atmosféru středověku, podloženou historickými reáliemi.*“ (Menclová, Svozila, Vaňka, 2000, Slovník českých spisovatelů s. 385)

Vladislav Vančura

Vančuru (1891 - 1942) zná český národ jako experimentátora poetických próz z historie i současnosti, dramatika a filmového scénáristu. Vystudoval gymnázium a poté lékařskou fakultu Univerzity Karlovy. Lékařské praxi se věnoval se svou manželkou. Praxi se ale věnoval pouze dva roky a poté se už jen literární činnosti. Spolupracoval s komunistickým hnutím, protože podepsal prohlášení proti gottwaldovskému vedení, tak byl z KSČ vyloučen. Aktivně se účastnil boje proti nacismu, byl v odboji a také předseda spisovatelské sekce Výboru inteligence. V roce 1942 byl za stanného práva zatčen a 1. června téhož roku popraven. (Menclová, Svozila, Vaňka, 2000)

Historické monumentální torzo *Obrazy z dějin národa českého* (1939, 1940 a 1948) spisovatele Vladislava Vančury, vypráví o životě ve válce a o vzdělání. V prvním díle zvolil kronikářský postup a kapitoly rozvinul podle badatelských výzkumů. V druhém díle může čtenář pozorovat proměnu, protože autor řadu dějů transportoval do povídkové podoby. V díle lze nalézt přírodní typ lidí a typ lidí, kteří se snaží realizovat své cíle a jdou si za nimi. „*Kronikářský postup v prvním díle odsouvá*

autorovu přítomnost do pozadí, věčné vyprávění tlumí citovou účast, děj se nerozvíjí jako součást barvitého obrazu historie, ale individuální čin je stále projektován do souvislostí celkových jako část podmíněná i podmiňující tok dějin. Volba krátkých kapitol, jejichž název většinou přesně vymezuje úsek převyprávěné skutečnosti, umožnila sice dynamizovat celek, zároveň však vtiskla dílu ráz příliš letopisecký.“ (Mukařovský, 1995, s. 481) Mimo svou literární činnost Vladislav Vančura také aktivně spolupracoval s levicovými organizacemi a účastnil se boje proti nacismu. (Menclová, Svozila, Vaňka, 2000)

Ivan Olbracht

Ivan Olbracht (1882 - 1952) v knize *Ze starých letopisů českých* (1940), převyprávěl některé historické příběhy, jako například legendu o Křišťánovy a části z Kosmovy kroniky. Převyprávěl také *Starý zákon*, který lze nalézt v Biblických příbězích (1939).

Do historické prózy spadá také románová bibliografie, která v době okupace patřila k nejoblíbenějším žánrům. Autoři obvykle psali o umělcích, na jejichž osudu mohli ukazovat obětavé češství. (Lehár, Stich, Janáčková, Holý, 1998)

Vladimír Drnák psal v díle *Král Sloužím* (1940) o Janu Lucemburském a Vladimír Müller (1904 - 1977) v díle *Žebrák s erbem* (1941) o Šimonu Lomnickém z Budče. Sonja Špálová napsala prózu o Karlu Hynku Máchovi a o Janu Nerudovi.

František Křelina

František Křelina se narodil v podhradí u Jičína v roce 1903 a byl znám jako romanopisec ruralistického směru. Vystudoval pedagogiku a učil v severních Čechách. V Turnově spoluredigoval časopis *Sever*, který se stal ohniskem ruralistického hnutí. (Menclová, Svozila, Vaňka, 2000)

Napsal knihu *Dcera královská, blahoslavená Anežka česká* (1940). S touto knihou úzce souvisí také jeho další kniha, a to *Amarú, syn hadí* (1942), která je opět

monograficky zaměřena na jezuitu, který zemře mezi Indiány. Křelina kombinoval subjektivní výpověď s dokumentárním svědectvím, aby dosáhl rozpětí mezi skutečností a jejím zrcadlením, otevírajícím transcendentní perspektivu lidské existence. (Mukařovský, 1995)

Biografický román, naprosto odlišný od jiných historicky prozaických románů napsaných v druhé světové válce, napsal Karel Schulz. V Povídkových souborech Peníz z noclehárny (1940) a Prsten královnin (1941), čtenář nalezne halucinační atmosféru, chudobu, ale také dívčí čistotu.

2.2.2 Psychologická próza

Na rozmachu tohoto prozaistického směru se podílely různé generace spisovatelů, mladí autoři v ní byli zastoupeni nejvíce. Autoři pokládali tento směr za nejadekvátnější směr své doby. (Menclová, Svozila, Vaňka, 2000)

Bohuslav Březovský

Typickým představitelem psychologické prózy byl Bohuslav Březovský (1912 - 1976), který studoval práva a poté přestoupil na studium filozofie na Univerzitu Karlovu Redigoval Mladou kulturu a působil v mírovém hnutí za studenty. Za okupace pracoval v nakladatelství Melantrich a Orbis. V roce 1944 byl zatčen a vězněn až do konce války. (Menclová, Svozila, Vaňka, 2000) Svůj román Blíženci života (1940) stylizoval do romantické literatury a do díla s bohatým dějem, Člověk Bernard (1945), obsadil životnějšího hrdinu, který je nejprve pouhým pozorovatelem, poznávat sám sebe a činit skutky začíná až později.

Proměny společnosti v dobách protektorátu měly za následek rozmach psychologické a introspektivní prózy. *„Psychologická analýza je v prózách mladých autorů vždy vyvažována mravními principy, které harmonizují obraz depersonalizace osobnosti. Toto schéma snižuje hodnotu těchto děl, na nichž je příliš patrný jejich*

apriorně stanovený záměr.“ (Mukařovský, 1995, s. 481) Egonu Hostovskému a Václavu Řezáčovi se však podařilo psát díla v jiném kontextu, čímž vytvořili nové typy moderní psychologické prózy.

Egon Hostovský

Egon Hostovský (1908 - 1973) psal psychologicko a existencionalní prózu. Byl židovského původu a psal takzvaně „cizinecky“. Okupace ho zastihla během jeho pobytu v Belgii. Zpátky do Československa nevrátil. Rok strávil ve Francii, a poté přes Španělsko a Portugalsko uprchl do USA, kde pracoval jako úředník na československém konzulátu v New Yorku. Po válce se v roce 1946 vrátil zpět do Československa, kde se stal ministrem zahraničních věcí. V roce 1949 na svou funkci rezignoval a od roku 1950 žil až do konce svého života ve Spojených státech amerických. (Menclová, Svozila, Vaňka, 2000)

V dílech *Listy z vyhnanství* (NY 1941, Praha 1946), *Sedmkrát v hlavní úloze* a *Úkryt* (NY 1942, v Praze 1946), může čtenář vidět jasný typ člověka, který žije ve vyhnanství, stále někam spěchá, ale neví kam. Ukazuje tak člověka ve vyhrocené životní situaci. „*Význam románu Egona Hostovského spočívá v odvaze vytvořit v osudech sedmičlenné pražské intelektuální společnosti podobenství univerzální evropské duchovní krize. Odlišnost první části, v níž vypráví dvojník o spisovateli Kacapském a jeho družině, od části druhé, jež je objektivním popisem vzrušených dnů osmatřicátého roku, tj. odlišnost disparátních způsobů podání, kladených vedle sebe, ukazuje, že autorova koncepce nemohla být realizována jen v plánu introspektivním.*“ (Mukařovský, 1995, s. 486) Román *sedmkrát v hlavní úloze* ukazuje motivy úzkosti a odcizení.

Václav Řezáč

Dalším autorem, kterému se podařilo vytvořit originální typ psychologické prózy, je Václav Řezáč (1901 - 1956). Původním jménem se jmenoval Václav Voňavka a psal

především psychologický a budovatelský román. Od roku 1940 do roku 1945 byl redaktorem Lidových novin, do kterých psal také fejetony, které mu ve sbírce Stopy v písku (1944) vyšly knižně. Jeho romány Černé světlo (1940) a Svědek (1944) mají stejný motiv – zamaskování a odmaskování povahy člověka. Řezáčovy postavy mívají pocit prázdnoty a méněcennosti, čímž parazitují na jiných lidech. V díle Rozhraní (1944) je popsán „... zápas hrdiny-spisovatele o román zobrazen především jako proces poznávání ústřední postavy románu (herce) a jeho složité životní i umělecké dráhy. Poslušen požadavků kladených kulturní politikou socialistické éry změnil Řezáč ke společensky typizovaným postavám a fabulím podřízeným ideologické tendenci.“ (Menclová, Svozila, Vaňka, 2000, s. 564)

Marie Pujmanová

Marie Pujmanová (1893 - 1958) je autorkou psychologických a sociálních próz. Vyrůstala ve velmi zámožné a kulturní rodině. Vyučovala se v domácím prostředí u soukromých učitelů. V době okupace se přiklonila k levicově smýšlejícímu názoru a začala přispívat do Václavkova U-Bloku. V době války vydala psychologickou novelu Předtucha (1942), která je známa i filmovým zpracováním. Dílo pojednává o zmatcích dívčího dospívání odehrávající se v potštejské krajině. (Menslová, Svozila, Vaňka, 2000)

2.3 Drama

Dramatický repertoár byl kontrolován cenzurou a mnoha dramatikům bylo zakázáno na divadelní scéně vůbec vystupovat. Divadlo se však stalo jedním z mála veřejných míst, kde mohl být vyjádřen názor na jakoukoliv skutečnost, která se v té době v Československu udála. Názorová otevřenost však měla svá úskalí. Všechny tyto projevy musely být složitě šifrovány. I když výběr her byl značně okleštěný, pozornost poutaly především klasické hry od Klicpery, Tyla a Stroupežnického. Diváci se začali především zaměřovat na český jazyk a herecké provedení. Příkladem je

Nezvalovo volné zpracování Manon Lescaut, které bylo uvedeno v Burianově D 40 v květnu 1940. (Lehár, Stich, Janáčková, Holý, 1998)

Odvážné bylo také představení avantgardního režiséra E. F. Buriana, kterému byla později zakázána jeho činnost a jeho divadlo D 41 bylo v roce 1941 zavřeno a on zatčen. (Tamtéž) Ten zadaptoval Dykovu novelu Krysař (1940), do které se mu povedlo vtěsnat veškeré Dykovy dialogy a autorské texty. Jiří Frejka mohl nejvíce ze všech režisérů rozvinout svá díla a působit tak na mladou generaci dané doby. I když byla díla cenzurou ochuzena o velkou řadu dramatiků, bylo divadlo i nadále jedním z významných kulturních míst. České drama sice chápalo vážnost doby, ale spokojilo se spíše s konvenčními postupy. (Lehár, Stich, Janáčková, Holý, 1998) Přesun se udál v základní interpretaci vztahu člověka a světa: analytičnosti, zrelativnění jednotlivých postojů k realitě ustoupilo ve prospěch vnitřní celistvosti hlavních protagonistů, kteří měli svým jednáním i myšlením aktivizovat diváka. Problematika společenských konfliktů byla transportována do dřívějších snah (například básnického dramatu) a jen výjimečně byla orientována k dosud nevyužitým tradicím formy historického a konverzačního nebo žánrově realistického dramatu. (Mukařovský, 1995)

Těžké podmínky, které přinesla okupace, zhoršovaly rozvoj divadla. Scény byly rušeny nebo měněny, typy divadelních her byly usměrňovány a konečným řešením bylo úřední zastavení jejich činnosti. Ani perzekuce a jiná omezení protektorátních úřadů však nedokázala funkci divadla omezit. Je známo, že se divadlo hrálo dokonce i v Terezíně. Z dokumentů můžeme jmenovat hry od Karla Čapka, ale také hry, které si sami autoři vymysleli. Za úspěšné byly považovány hry Princ Bettliend a Ben Akia lhal od J. Lustiga (1911 - 1944), Komedie o pasti Z Jelínka (1911 - 1941) a groteska Poslední cyklista od K. Švenka (1907 - 1944). (Mikulášek, Glosíková, Schulz, 1998)

Vítězslav Nezval

Vítězslav Nezval (1900 - 1958) byl vůdčím představitelem avantgardní poezie. Vystudoval gymnázium a filozofickou fakultu Univerzity nedokončil. Poté si vydělával jako spisovatel na volné noze. Přispíval do časopisu Host, Pásmo, Kmen. Aktivně

se podílel na boji proti fašismu. Měl všeobecný talent, věnoval se také hudbě a malířství. Poetismus pro něj byl nejen básnickým směrem, ale i stylem života. (Menclová, Svozila, Vaňka, 2000)

Mezi dramata typu jevištních básní patří jeho dílo *Manon Lescaut*, které bylo také chápáno jako manifestace, a tak sklidilo obrovský úspěch. V tomto díle se autor soustředil na čtyři dialogy, v nichž mají postavy protikladné polohy. V díle je sice uvolněná struktura v refrénech – villonské balady a písně, ale přesto je hra opřena o dramatické scény a situace. Dalším dílem je *Loretka* (1941), v níž je kombinována také forma prózy a veršů. V tomto díle je zachycena obyčejná kloboučnice v atmosféře bohémského prostředí Prahy.

Jan Drda

Se záměrem napsat lidovou hru přišel se svou komedií *Hrátky s čertem* (1946) Jan Drda (1915 - 1970). Komedii psal od roku 1942. „*Drda využil tradičních pohádkových postav a motivů a nově je skloubil v báchorkové podobenství vítězství dobra, ztělesněného v statečném dragounském vysloužilci Martinu Kabátovi, nad zlem, jehož reprezentantem je hierarchicky rozčleněná pekelná říše. Folklorní postavy Drda obměňuje, perzifluje nebo je traktuje s komickou nadsázkou. Také dramatický konflikt je čerpán z lidové slovesnosti (čert a Káča) a doplněn jinotajným motivem zápasu člověka proti strachu se zdánlivé všemocnosti protilidských sil. Dialogy oplývají vtipem, stručnými a slovními hříčkami, bohatým slovníkem lidového hovorového jazyka. Autor jemně paroduje naivitu hrdinů, stylizuje hru jako humornou podívanou na bohatě rozvrstvený pohádkový svět.*“ (Mukařovský, 1995, s. 498)

Někteří dramatici se snažili promluvit k divákům prostřednictvím symboliky a alegorie, hrdiny, kteří měli dobrý charakter a ukázkami dobra a zla. Takovým autorem byl například Jaroslav Pokorný s dílem *Plavci* (1945), ve kterém použil motivy jistoty a nejistoty, minulosti a budoucnosti. Josef a Miroslava Tomanovi zase vytvořili v dramatu *Vinice* (1946) sedláka, který je neústupný a obdařený velkou dávkou trpělivosti, díky které zvítězí nad zlem. Ani jednomu z autorů se nepodařilo splnit záměr

o vytvoření lidové hry - v jejich díle je nepoměr mezi realistickým traktováním a hlavním symbolem dramatu.

Konvenční výstavba se projevila také v konverzačních hrách a v hrách společenských, které se pokoušely o sociální a psychologickou typologii. (Mukařovský, 1995) Ze známých autorů, kteří psali takzvané „konverzačky“, byl i Frank Tetauer s díly Ztracená tvář (1939) a Člověk nemá jen sebe (1940). V jeho dílech bylo hlavní těžiště ukotveno v postavách. Psal komedie, které měly někdy až pokleslý nevкус. (Mukařovský, 1995)

Vladislav Vančura

Výjimečné dílo, které představuje válečnou dramatickou literaturu, je drama Josefína (1950) Vladislava Vančury. Toto dílo vytvářel společně s dílem Obrazy dějin národa českého. Vladislav Vančura se snažil přinést obraz tří odlišných světů. V jeho díle se objevují skupiny lidí, které se od sebe liší v různých směrech, čímž je jeho dílo unikátní. V Josefíně použil různé slangy, například měšťáků, intelektuálů a studentů.

Václav Renč

Autor díla Marnotratný syn (1942) Václav Renč (1911 - 1973) použil středověkou moralitu o zlu a ctnostech, pádu člověka a vykoupení. „*Cílem bylo vytvoření lidové hry opírající se o alegorické skladby (Mastičkář, Staročeské svatební obyčeje aj.), hry s rozvinutým dějem a pestrými situacemi, hry nahrazující individuální psychologickou problematiku vyhraněnou vnitřní celistvostí postav. Renčovo podobenství o bloudění a spočinutí osciluje mezi předmětností dramatické akce a symboličností celkového smyslu hry.*“ (Mukařovský, 1995, s. 498)

Emil František Burian

Emil František Burian (1904 - 1959) – hudební skladatel, divadelní teoretik a režisér studoval hru na klavír na konzervatoři. Burian od mládí spolupracoval s politickou

levicí a avantgardou. Byl také ve sdružení Devětsil, působil v Osvobozeném divadle (1925 - 1927) a v Divadle Dada (1927 - 1928). V roce 1933 založil divadlo D34, v němž byl jediným režisérem až do roku 1941, kdy byl zatčen a vězněn. Využíval všech možností divadla. Snažil se využívat složku hudební, taneční, ale také recitační. K jeho válečné dramatizaci děl se řadí Krysař (1940) od V. Dyka. Sám začal psát divadelní hry až po roce 1945, kdy se přiklonil k socialistickému realismu. (Menclová, Svozila, Vaňka, 2000) *„Jeho tvorba D byla v jistém smyslu obohacující polohou avantgardy. Ta se totiž rodila jako popření starých literárních konvencí, nikoliv však dřívějších literárních hodnot. Burian nyní ukazoval, jak takovým hodnotám, které mají stále co říct, má avantgarda sama tvořivý vztah.“* (Chaloupka, 2001, s. 51)

Proti hranému repertoáru v oficiálních divadlech, začala vznikat divadla malých scén, která se snažila i nadále pokračovat v avantgardních tradicích. Již na začátku války vzniklo Divadélko 99, které bylo pro 99 diváků, kde se zejména recitovalo a důraz byl kladen na mluvu a herecký projev. Hlavní představitel tohoto divadélka byl Jindřich Honzl, který se nejprve zaměřoval na lyrická pásma, ve kterých byl postupně recitační projev zbavován samostatnosti a doplňován pohybovou a výtvarnou složkou. V divadle se hrála díla Román lásky a cti (v. 1941, p. 1940), kde byl objasněn vztah Jana Nerudy a Karolíny Světlé, Dvě lásky Mikoláše Alše (p. 1941) a České písně kramářské (p. 1941). Když Divadélko 99 zaniklo, byla Honzlovi zakázána další činnost. A tak jeho další inscenace, jako Svatba a Lidové balady, hrála jiná divadla mladých herců: Divadélko ve Smetanově muzeu a divadlo Větrník. Honzl se stal v roce 1948 ředitelem činohry Národního divadla. (Menclová, Svozila, Vaňka, 2000)

O aktualizaci starších i nových dramát se pokoušel Jaroslav Pokorný, Písně Omara pijáka 1942; Milada Součková, Zázračné divadlo hraje Oidipa krále, 1942 aj. Divadlo Větrník se začalo později orientovat na komedie, grotesky a soudničky Františka Němce, Sentimentální romance (1943), Likajdovic tetička (1943) a Jiřího Brdečky, Limonádový Joe (1944), parodující kovbojské hrdinství. (Mukařovský, 1995)

3 CENZURNÍ SYSTÉM A VYDAVATELSKÁ ČINNOST ZA OKUPACE

V období okupace se Němci zaměřili nejdříve na periodický tisk, který využili pro propagandu. Periodický a neperiodický tisk řídila struktura kulturně politického oddělení Úřadu říšského protektora. (Doležal, 1996) „*Oddělení řídilo veškerou agendu oblasti kultury vyjma školství. Legislativně ale zanikla svoboda slova až v květnu 1941.*“ (Končelík In: Foret, Lapčík, Orság, 2008, s. 300)

17. března 1939 vyšel výnos o zřízení Ústřední tiskové služby při tiskovém odboru PMR. (Doležal, 1996) 17. března 1939 byla také ustanovena prozatímní služebna, s cílem usnadnit tisku Protektorátu Čechy a Morava hladký přestup do nových poměrů. Potřebné směrnice a pokyny pro tiskové a obrazové zpravodajství dostal za úkol vydávat Němec Oskar Ullrich, který okamžitě na počátku svého působení vydal nařízení o zvláštní úpravě tiskového dohledu a dále pokyny o otázkách cenzury. (Pasák, 1998) 20. března bylo ale jeho nařízení zrušeno. Došlo totiž ke změnám a kontrola byla vykonávána přímo v redakcích. Pracovníci kontrolovali veškerý obrazový materiál i text, který byl vydáván. (Doležal, 1996)

Do čela Předsednictva ministerské rady byl po Hugo Vavrečkovi zvolen Jan Havelka. (Pasák, 1998) „*Ve vedení tiskového odboru PMR došlo k několika změnám, když byl jeho první vedoucí, bývalý redaktor Venkova Zdeněk Schmorant, využívající své funkce ke zpravodajské činnosti ve prospěch československého zahraničního odboje, zatčen a popraven. Zatčení neunikl ani jeho nástupce, redaktor ČTK Arnošt Bareš, další vedoucí tiskového odboru František Hofman zahynul v Osvětimi. Na místě vytrval až Ctibor Melč, který posléze přešel do Moravcova ministerstva lidové osvěty.*“ (Doležal, 1996, s. 112)

Kulturní oddělení tiskového odboru Předsednictva ministerské rady PMR mělo za úkol posílit cenzuru, řídit literární tvorbu, určovat, které knihy jsou vhodné a které budou uvedeny na seznamu zakázaných knih. Oddělení kontrolovalo i knihy, které byly určeny k exportu, importu a dokonce přidělovalo množství papíru do tiskáren. Zasahovalo také do působení literárních spolků, vyjadřovalo se k literárním výstavám, soutěžím a dokonce mohlo regulovat i množství vydaných výtisků.

V periodickém tisku se nesměly objevovat informace o sebevraždách ve spojitosti s novými politickými změnami, o činnosti gestapa, o novém státoprávním uspořádání a také se nesmělo informovat o zatýkání osob. Na druhou stranu se upozorňovalo, že by bylo vhodné psát o pozitivu Protektorátu Čechy a Morava, aby se zakořenilo vědomí, že je protektorát součástí říše.

Novou linii se snažila v tisku prosazovat skupina novinářů, která 4. dubna 1939 složila slib Emilu Háchovi s tím, že bude oddaně sloužit blahu vlasti. Mezi těmito novináři byli R. Halík (Venkov), V. Holeček (Národní listy), J. Kladiva (Lidové noviny), J. Křemen (České slovo), A. Roček (Národní politika) a J. Scheinost (Lidové listy). V tomto slibu bylo také zmíněno, že se musí zachovat úcta k německému národu a že se novináři budou snažit vytvořit vzájemnou důvěru obou národů.

Do vypuknutí války byl český tisk kontrolován předsednictvím ministerské rady tiskovým odborem. Němci se po určitou dobu snažili získat české novináře na svou stranu, ale povedlo se jim to pouze u žurnalistů soustředěných kolem časopisů Vlajka, Arijský boj a Štít národa, které byly extrémně zaměřené na nacionalismus a tudíž neměly žádný vliv na veřejnost. K této spolupráci se propůjčili například i redaktoři E. Šourek, F. Peigra, O. Polívka, J. Galoman, M. A. Brikcius, J. Oploštil a H. Jelínek. Tato skupina se snažila obohacovat židovským majetkem, a proto u Němců nenašla silnou pozici, i když od nich byla finančně dotována. Někteří Čeští novináři viděli jedinou a správnou cestu ve splynutí s Německem a proto hlásali heslo „Svůj k svému“, takže k německému socialismu. Toto heslo hlásal žurnalista V. Krychtálek. V novinách se však objevovaly i články podporující češství.

Pro zřízení médií, byla vytvořena tzv. Skupina tisk, pod vedením Wolfganga Wolframa von Wolmara, později hlavní referát (Triple Presse, resp. Generalreferat Presse). Přednosta tiskového odboru předsednictva ministerské rady sice formálně podléhal ministerskému předsedovi, ale byl také vázán směrnicemi tiskového šéfa a německé branné moci. (Pasák, 1998) Wolmar tedy vydával základní směrnice pro český tisk a zavedl pravidelné konference, které se konaly jednou týdně pro denní tisk a jednou měsíčně pro týdeníky. Na ně byli zváni šéfredaktoři a redaktoři političtí a národně hospodářští. Na konferencích dostávali šéfredaktoři pokyny, jak by se mělo ubírat zpravodajství a byly zde udělovány výstrahy.

Po napadení Polska Německem, se také změnila stanoviska vydávaná ohledně vojenské cenzury. Nesměly být zveřejňovány žádné zprávy kromě těch, které přinesla německá tisková kancelář. V tisku se nesměly objevovat zprávy o transportech Židů, do koncentračních táborů. Po porážce Polska se snažili Němci zesílit český aktivismus a tak vybrali několik novinářů na zájezd do Polska. Mezi tím se mezi českými novináři formovala kolaborantská skupina, která se snažila získat důvěru německých úřadů a zformovat český tisk. Koncepce této skupiny vycházela z trvalého spojení českých zemí a Německa. Výběr novinářů na polský zájezd uskutečnila Wolframova kancelář a účastnili se ho Krichtálek, Křemen, Lažnovský, Ryba, Crha, Paulu, Kožíšek, Pelíšek, Jelínek a Režný. Tuto skupinu vedl představitel vojenské propagandy v Praze, major von Goss a říšský tiskový šéf von Gregory. (Pasák, 1998) Polská katastrofa měla být výstrahou těm, kteří byli stále proti Německu.

Ani po roce ale nebyli nacisté schopni plně ovládnout veškerý tisk v Československu, a proto vydali roku 1940 další vládní nařízení, které mělo omezit počet menších knihkupectví. Dalším opatřením, kterým se česká literatura nevyhnula, bylo usměrňování literární tvorby. V roce 1941 byla zrušena povolení na publikace od roku 1918 a znovu se kontrolovalo, jestli nejsou díla politicky zaměřena proti Německu. Povolení nových knih se začala vydávat půlročně, aby nedocházelo k omylům. Ze začátku mělo kulturní oddělení za úkol dohlížet pouze na neperiodické tisky, o více jak čtyřiceti stránkách, od 1. ledna 1942 to již bylo na tisk o více jak osmi stránkách. (Doležal, 1996) Jiný neperiodický tisk podléhal zase odlišné kontrole, a to tiskovému odboru a jeho pobočkám. Patřily sem například školní učebnice, hospodářské spisy a různá nařízení institucí.

Tato etapa skončila po příchodu zastupujícího protektora Reinharda Heydricha. V souvislosti se jmenováním nové vlády zanikl i Tiskový odbor PMR, který nahradil nový úřad Lidové osvěty. (Doležal, 1996) „*Tento úřad byl ale již 15. 6. 1942 sloučen s Ministerstvem školství a národní osvěty a takto nově ustanovená instituce přejmenována na Ministerstvo školství a lidové osvěty pod vedením Emanuela Moravce. Řízení tisku měla na starosti II. Sekce ministerstva, dělaná na tzv. redakční službu (tj. úkolová) a tiskovou dozorcí službu (cenzuru). Obě části vedl až do května 1945 Libor Melč.*“ (Končelík In: Foret, Lapčík, Orság, 2008, s. 301)

3.1 Zakázané knihy

Ihned po okupaci byly připraveny seznamy zakázaných knih, které měly být zničeny. Byly to knihy marxistické, o Edvardu Benešovi nebo o T. G. Masarykovi. První seznam byl vypracován samotnými knihkupci a předán tiskovému odboru PMR, který s těmito podklady vypracoval seznam, jenž rozeslal nazpět všem nakladatelstvím a knihkupcům. (Doležal, 1996) „*První seznam obsahoval 744 titulů (pouze české knihy), později se přidaly i knihy zahraničních autorů a knihy, které pojednávaly o Adolfu Hitlerovi. ... Poslední soupis nežádoucí literatury již čítal 1 352 domácích i zahraničních autorů a 1 894 titulů.*“ (Tamtéž, s. 11) Zcela vyřadil 615 autorů, u nichž počet zakázaných spisů nebyl uveden, takže celkové číslo vyřazených knih bylo ještě vyšší. K 30. dubnu 1941 vyšel dodatek k tomuto soupisu, který obsahoval 163 závadných spisovatelů se 184 tituly. Z toho bylo 21 autorů zcela zakázáno. Soupis kromě toho uváděl osm nakladatelství, jejichž produkce nesměla být dále rozšiřována. Týkalo se to např. Památníku osvobození v Praze. Do konce roku 1941 byly zcela vyřazeny spisy 54 českých autorů, pěti českých nakladatelství a 735 dalších titulů, od 435 autorů. (Doležal, 1996) „*Nejrozsáhlejší seznamy prohibít z Německa a z českých zemí byly vydány 30. září 1942 a 31. března 1944.*“ (Doležal, 1996, s. 113)

K potlačování historických děl s českou tematikou docházelo z důvodu narušení národního uvědomění. Režimu nevyhovovali spisovatelé, kteří ve svých dílech uveřejňovali protiněmecké názory. Díla byla různě zkoumána a vydavatelé museli zdůvodňovat mnohé dotazy, aby mohli dílo vydat. Jako příklad lze uvést zkoumání árijské rasy, jak u žijících autorů, tak u autorů již nežijících. Jméno Němec nesmělo být použito ve špatném smyslu, a pokud to tak nějaké dílo obsahovalo, muselo jméno Němec nahradit jiným. V díle Babička od Boženy Němcové se příjmení Němec nahradilo jednoduše cizincem. Německé cenzuře nevadila jen špatná slova spojená s Němcem, ale také slova jako „Prvé slezské chalupy“, která musela být nahrazena „prvními známými chalupami“ a „kus české půdy“ na „kus dobré půdy“.

V některých případech se podařilo knihy zachránit. Většinou se ukrývaly zazdíváním do zdí, nebo se zamaskovávaly. Tak se například uchovalo několik děl

v nakladatelství Melantrich a v České akademii věd. Nebylo však jednoduché takto díla ukrýt, protože do nakladatelství byli dosazováni komisaři, kteří měli právě takovému ukrývání zabránit. (Doležal 1996)

3.1.1 Židovská literatura

Tou se rozumí literatura spisovatelů, kteří byli původem židé nebo dokonce židovského vyznání a kteří spojili svůj osud s českou kulturou. Příkladem je Jiří Orten, o kterém se práce zmiňuje již ve 2. kapitole. Židovská literatura nemusí být chápána v národním smyslu, ale může se také jednat o tvorbu, která je spjata pouze s potřebami židovské komunity.

Karel Poláček

Karel Poláček (1892 - 1944) byl novinářem a představitelem meziválečné humoristické prózy. Pocházel z židovské rodiny a vystudoval gymnázium. V době války poslal svou dceru do Velké Británie, ale sám odejít nestihl. Do roku 1939 působil v Lidových novinách, ze kterých byl vyhozen a až do transportu působil v židovské obci jako knihovník. V roce 1943 se kvůli své družce, která do něho byla zařazena, dobrovolně přihlásil do transportu.

Mezi jeho díla, která byla vydána ještě za okupace, patří Hostinec u Kamenného stolu (1941), které vydal pod jménem svého přítele a malíře Václava Rady. I přes nepříznivou autorovu životní situaci je toto dílo nejhumorističtější, které k autorově tvorbě patří. Dílo je zvláštní tím, že nemá hlavního hrdinu. Autor popisuje různé typy lidí a sleduje jejich chování, zvyklosti a neduhy, ze kterých si tropí žerty. Další knihou, která vyšla v roce 1940 je dílo Vyprodáno. Ovšem jeho nejznámějším dílem je kniha Bylo nás pět, které sice začal psát již za okupace, ale dílo vyšlo až po jeho smrti. (Chaloupka, 2001)

Pavel Eisner

Spisovatel, novinář a autor mnoha překladů. Patřil mezi nejvýraznější představitele českožidovství. Autorovo dílo je velmi rozsáhlé jak tématicky, tak různorodě. Zasahuje do krásné literatury, ale také do dalších oborů. Psal eseje, kterými přispíval do časopisů Host do domu, Kmen a Hudební rozhledy, aj. Autorova tvorba se na dobu okupace pozastavila. Jediné dílo, které bylo vydáno, byly Veselé pohádky (1942). (Mikulášek, Glosíková, Schulz, 1998)

Viktor Fischl

Autor reflexních lyrických próz publikoval v tisku Národní osvobození, Lidové noviny, Právo lidu a v Židovských zprávách. V roce 1939 odešel do Anglie a od roku 1940 pracoval na Ministerstvu zahraničí československé exilové vlády. Sbírka Mrtvá ves (1943), která byla vydána v exilu, je inspirována lidickou tragédií a patří k tomu nejlepšímu, co byla v době okupace v exilu napsané. (Mikulášek, Glosíková, Schulz, 1998)

Otakar Guth

Otakar Guth, uutor řady článků, úvah, fejetonů a povídek publikovaných v Českožidovských listech. Tématy jeho publicistických děl byly hlavně antisemitismus, židovský humor a židovské osobnosti. Témata pro beletristická díla sbíral v rodné vesnici a také svých zkušeností advokáta. Měl výborné vypravěčské dovednosti. Poslední sbírka, která byla napsána v roce 1939 pod názvem Z kolotoče života, byla napsána autorovým přátelům jako dopis na rozloučenou. (Mikulášek, Glosíková, Schulz, 1998)

Adolf Hoffmeister

Adolf Hoffmeister (1902 - 1973), příslušník Devětsilu, výborný kreslíř a karikaturista. Společně s J. Horou redigoval časopis pestrý týden a Literární noviny. Před rasovou perzekucí se ukryl do Francie a poté do USA. Ještě před svým odjezdem v roce 1938 napsal text opery Brundibár, která se jako premiéra hrála poprvé 23. září 1943 v Terezíně. Dočkala se padesáti repríz a byla vírou ve vítězství. Byl také redaktorem Hlasu Ameriky a zde napsal hru o Lidicích pod názvem Slepčova píšťalka anebo Lidice (1942). (Mikulášek, Glosíková, Schulz, 1998)

Ivan Olbracht Ivan

Ivan Olbracht, zmíněný již ve 2. kapitole odešel v roce 1940 do vesnice Stříbřec, aby nebyl na očích okupantů a v roce 1943 se začlenil do ilegálního hnutí. Do jeho židovské tvorby patří Starý zákon, který pro mladé čtenáře přepracoval do nové podoby, nazývané Biblické příběhy (1939) a hned na začátku roku 1941 vydal Píseň Šalamounovu. I když Olbracht svou reflexi k židovství započal ještě před okupací, byla jeho podkarpatská i reportážní beletrie chápána jako rasistické barbarství, stejně tak jako převyprávění Starého zákona. (Mikulášek, Glosíková, Schulz, 1998)

3.2 Vydavatelská činnost

Za okupace republiky stoupl počet vydaných knih některých spisovatelů. Zejména to byli autoři 19. století, jako například Jakub Arbes, Božena Němcová, Jan Neruda, Karel Hynek Mácha a Jaroslav Vrchlický. Vydavatelé na začátku protektorátu vydávali díla zaměřená na historii. Na knižních pultech se tehdy objevovaly knihy Františka Palackého, Kamila Krofta a Františka Strnada. V Leichterově vydavatelství dokonce vyšla kniha T. G. Masaryka – Rusko a Evropu (1939) a dílo Masaryk, v revoluci (1939) od Vojty Beneše. (Doležal, 1996)

V nabídce nakladatelství zůstala také překladová literatura. Vydavatelství Vyšehrad nabízelo Ingrid Udesetovou, Družstevní práce nabídla páté vydání Dobrá země (1939) Pearl Buckové a Kvasnička a Hampl se zaměřili na Fjodora M. Dostojevského, Romaina Rollanda a Giovanniho Boccaccia.

Oblíbenou literaturou byla literatura zaměřená na novou tvorbu, ve které se objevoval život v protektorátu. Poezie si v tomto období vedla nejlépe, jelikož autoři díky květnatému českému jazyku mohli naznačovat čtenářům různé protinacistické myšlenky. Například Torzo naděje (1938) Františka Halase zobrazovalo události z roku 1938 a dílo Jaroslava Kolmana Cassia Železná košile (1938) popisovalo ohroženou vlast.

Vytištění některých knih bylo možné jen díky zásobám papíru, které vydavatelství měla. Tak se mohla dotisknout některá díla, jako například Schulzův román Kámen a bolest (1942), Seifertův Kamenný most (1944) a nejvíce výtisků Cirkusu Humberto (1941) od Eduarda Basse. Tyto dotisky byly některými protektorátními úředníky, kteří měli dohled nad vydavatelskou činností, tolerovány. Velký zájem o literaturu byl podpořen také díky české kinematografii. Příkladem může být zfilmování Babičky od Boženy Němcové, Městečka na dlani Jana Drdy nebo Pacientky doktora Hegla Marie Pujmanové. Náměty ke scénářům pod pseudonymy psali například Ivan Olbracht, Karel Nový a Olga Scheinpflugová.

Důvodem zájmu o literaturu bylo hledání lepšího světa než toho, ve kterém lidé žili. Proto se zvýšil zájem o tzv. brakovou literaturu, která začala vycházet v hojném počtu. Do brakové literatury patří například Rodokapsy, Weekendy, Krásné romány a Večery pod lampou. Tato díla se dala pořídit za velice nízkou cenu a byla dostupná i té nejchudší vrstvě. Byla to červená knihovna, která měla vždy dobrý konec. Sice se v těchto pohádkách pro dospělé objevovaly gramatické chyby, použití jazyka bylo nevyzrálé, obsahovala stereotypní zápletky, ale i tak byla velmi oblíbeným čtivem.

Proti brakové literatuře začali brzy bojovat nakladatelé, jelikož proti nim vystala velká konkurence. A tak vznikl v červenci roku 1941 zákaz vydávání Rodokapsu a v srpnu téhož roku také Divokého západu. Tím však sešity z oběhu nezmizely. Lidé si je půjčovali mezi sebou, jen už jich nebyl tak hojný počet. Od ledna roku 1941 začaly pod německým vydavatelstvím Karl Curtius v Lipsku vycházet krátké romány.

Nebezpečím této četby bylo hlavně to, že se v těchto dílech hrdinové doby objevovali jako nacisté a nevyskytovaly se zde žádné etické hodnoty. Zrušení této červené knihovny tak mělo význam i národně obranný, a to i přesto, že si v té době jeho kritické zaměření nakladatelé neuvědomovali.

Nakladatelství v době okupace nevydávala pouze knihy, ale snažila se pomáhat i autorům, kteří byli na zakázané listině. Nepomáhala jim jen finančně, i když to byla nejdůležitější složka, ale také zachraňováním jejich děl. Tento čin chtěl od nakladatelů, knihovníků i knihkupců velkou odvahu, jelikož obcházeli nacistický zákon a tak jim hrozil trest smrti.

Nechránila se ale jen díla, která byla na zakázané listině, ale i samotná nakladatelství. Například Černá kniha Vladimíra Procházky, která pojednávala o Československé krizi v roce 1938, měla být tištěna v nakladatelství Družstevní práce, v němž bylo vydání této knihy 15. března 1939 znemožněno. Vytisklo se tedy pouze 60 exemplářů. V roce 1943 se nesly zprávy, že má být nakladatelství Družstevní práce zavřeno, a tak vedení rozdělilo veškerou hotovost jako zálohu autorům a když pominulo nebezpečí, rozeslalo mezi členy knihy, které již byly zaplaceny.

Toto by se samozřejmě nemohlo dít, kdyby na protektorátních úřadech neseděli úředníci, kteří byli proti nacismu a takové informace nedávali předem vědět. Například úředník Šíma, který o sobě dal před provedením kontroly v nakladatelství telefonicky vědět. Samozřejmě ne vždy byly tyto kontroly tak jednoduché. Některé kontroly prováděli samotní členové gestapa. Úmyslně byla českou protektorátní policií zapomenuta nakladatelství České akademie věd a umění a Masarykova akademie práce. Protektorátní policie také převzala knihy nakladatelství Melantrich a knihy do konce války uschovala. (Doležal, 1996)

Nakladatelství musela odhadnout, která díla mohou jít do tisku již za okupace a která díla si budou muset počkat na konec války. Autoři mohli svá díla sice upravit podle cenzurních směrnic, ale někteří z nich raději počkali na konec války a proto psali pouze do šuplíku. Učinil tak například Jan Drda s dílem Hrátky s čertem (1946) nebo František Hrubín s dílem Chléb s ocelí (1945).

Autoři, kteří se objevili na zakázaném seznamu a nesměli publikovat, publikovali pod pseudonymy. Petr Bezruč si v díle Dík a pozdrav zvolil pseudonym Pseudovalach,

Marie Majerová použila své dívčí jméno Marie Bartošová a pod jménem Karel Zeman vystupoval Ivan Olbracht.

Díla, ve kterých se nabízela analogie s totalitním režimem, nemohla být od roku 1941 publikována, a jak je zmíněno v předešlých kapitolách, autoři Weil, Kopta, Olbracht aj. je vydávali až po osvobození Protektorátu Čechy a Morava. Romány, které popisovaly přítomnost, měly obdobný osud a jejich autorům byla též zakázána činnost (Horal, Němeček aj.).

Autoři svá díla leckdy psali i v těch nejhorších lidských podmínkách. Jako například Jiří Weil, který nenastoupil do transportu a od roku 1943 žil v ilegilitě. Jeho povídky *Barvy* (1946), ve kterých píše o strachu, smrti a statečnosti, vyšly až po válce.

Ve vězeních byla tvořena zvláštní próza, která nebyla určena přímo čtenáři, ale osobě, které chtěl autor sdělit o svém osudu. Tyto dopisy svým blízkým psala Marie Kudeřiková, *Zlomky života* (1961); Alarich, *Listy z vězení* (1947) aj. Tato díla patří mezi nejotřesnější svědectví, která byla za války napsána. Karel Dvořáček v prostředí věznice napsal román *Živ buď, neumírej!* (1947), ve kterém popsal osud člověka v německém vězení, který se vrátí domů a nad kolébkou dítěte vypráví svůj příběh.

Nejvýznamnějším dílem toho typu, se stala Fučíkova Reportáž psaná na oprátce (1945), kterou sepsal ve věznici gestapa, které mělo značný vliv na podobu svědectví, jež osciluje mezi stylizací ústředního hrdiny a autentickou výpovědí bezprostředního prožívání, mezi dějem a úvahou, mezi zprávou a pásmem filmových záběrů. (Mukařovský, 1995)

Autoři, kteří nesměli v Protektorátu Čechy a Morava publikovat, nebo byli z nějakého důvodu perzekuováni, vydávali svá díla za hranicemi. Mezi tyto autory patří

František Langer s dílem *Děti a dýka* (Londýn 1943, Praha 1945); Adolf Hoffmeister s *Turistou proti své vůli* (New York 1943, Praha 1946); Jiří Mucha s knihami *Ugie a cesta na konec světa* (Londýn 1941), *Most* (Londýn 1943, Praha 1946) a *Problémy nadporučíka Knapa* (Londýn 1945, Praha 1946); Zdena Ančík s dílem *Scvrk se nám Cvrk a jiné povídky* (Londýn 1944, Praha 1947) a Gustav Bareš a jeho *Dobrý voják Švejk po dvaceti letech* (Moskva 1944).

Autoři, kteří se objevili na listině zakázaných autorů, byli také podporováni finančně. K tomu sloužil podpůrný fond. Václav Poláček u Borového založil fond, do kterého posílali peníze například Vladislav Vančura a Jaroslav Seifert. Z tohoto fondu byl podporován Stanislav Kostka Neumann a peníze z honorářů zde měl uložené například Karel Poláček. Ředitel nakladatelství Melantrich posílal po celou dobu války životní náklady Ivana Olbrachta a přislíbil posílat zálohy na poválečné vydání knihy J. Johna. (Doležal, 1996) I tímto způsobem se za protektorátu chránilo české písemnictví.

3.3 Knihovny

S největším počtem českého písemnictví se mohly chlubit samozřejmě knihovny. Němci mohli vydat rozkaz úplného uzavření knihoven, ale věděli, že by posloužil jen k šíření říšské myšlenky. Proto byly knihovny postihovány různými revizemi a „škodlivé knihy“ odváženy. Na Karlově Univerzitě například po válce chybělo půl milionu svazků knih. Revize musely podstoupit i soukromé knihovny, jako například knihovna Edvarda Beneše. Nejvíce byly ale ze soukromých knihoven okradeny ty židovské.

Revizi provádělo nejprve ministerstvo školství a později MLO. Nacisté nejen že knihy odváželi, ale také uzavírali knihovny a čítárny. Nacistické rozkazy ale nebyly všemocné, čeští knihovníci se snažili knihy ukrývat na jiných místech.

Po náletech na Německo a požárech v Berlíně, kde bylo zničeno mnoho knih, se nacisté rozhodli odvézt vzácná díla z českých knihoven mimo průmyslová a ohrožená města. Rukopisy, prvotisky a vzácná obrazová díla byla například uchována na hradě Karlštejn. Každé dílo bylo zabaleno zvlášť v bedně, která byla oplechována, uzamčena a zapečetěna. Díky tomu se mohla vybraná vzácná díla dochovat až do dnešní doby. (Doležal, 1996)

Cílem nacistů bylo ochromení českého kulturního života, ale i přesto bylo možné po skončení okupace vzniklé škody rychle nahradit a díla znovu do knihoven dodat a zpřístupnit čtenářům. Nacisté čistky v české literatuře nebyly provedeny tak důsledně,

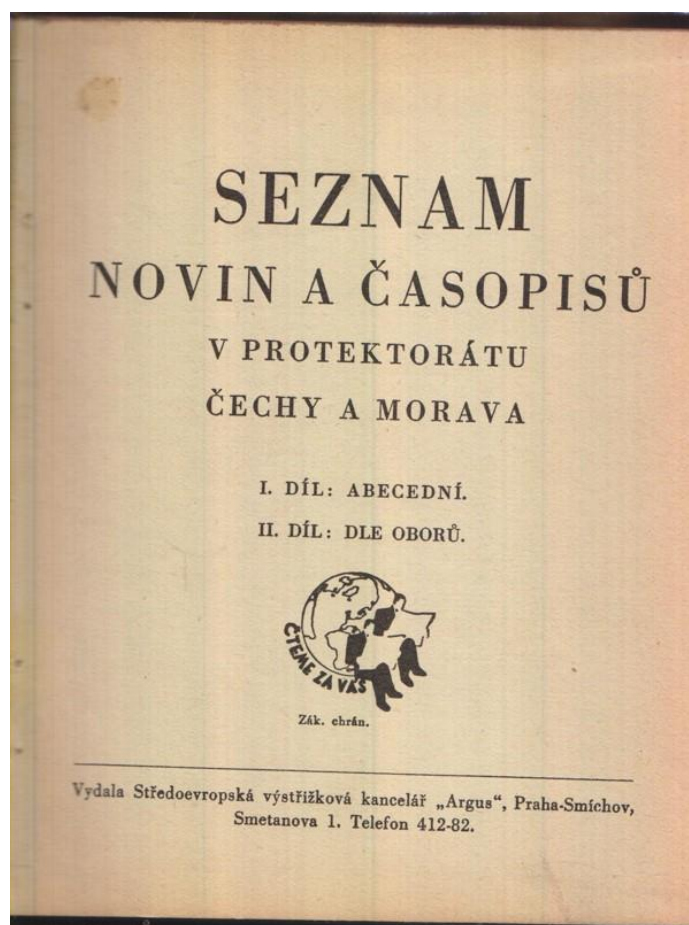
jako v jiných státech. V Polsku nebo v okupovaném Sovětském svazu byly knihy páleny, nebo jimi byly vyplňovány blátivé silnice. (Pasák, 1960)

4 PŘEHLED VÝZNAMNÝCH KNIŽNÍCH A ČASOPISECKÝCH TITULŮ VYDANÝCH V LETECH 1939 - 1945

Začátkem okupace v Protektorátu Čechy a Morava stále vycházely všechny denní noviny, které vycházely za druhé republiky, avšak týdeníky a časopisy byly již od začátku okupace redukovány. Kvůli nedostatku papíru začal být omezován také denní tisk. V roce 1941 byly zastaveny Národní listy, Expres, Pražský list, Telegraf a Moravská orlice. (Jílek, 2002) V letech 1939 - 1945 postupně zaniklo přibližně 1887 českých novin, časopisů a věštníků. (Pasák, 1960) Na konci války vycházelo z denních novin pouze 11 titulů: Lidové listy, Lidový deník, Národní práce, Národní politika, Národní střed, Polední list, Večerní české slovo, Venkov, Lidové noviny, Moravské noviny a Nová doba. (Beránková, Křivánková, Ruttskay, 1988)

Tento přehled zachycuje pouze nejdůležitější literární časopisy, které byly vydány v letech 1939 - 1945. Lze zde najít časopisy beletristické, kritické a vědecko-literární, politické, estetické a divadelní.

Obrázek 4: Seznam novin a časopisů v protektorátu Čechy a Morava

Zdroj: Antikvariát, online, cit. 2013-2-15

4.1 Časopisy a noviny

1. AKORD – od roku 1939/1940 *Měsíčník pro literaturu, umění a život*. Redaktory J. Zahradníček, A. Vyskočil, M. Dvořák. Do časopisu přispívali J. Čep, F. Hrubín, V. Závada, A. Vyskočil aj.
2. BRÁZDA – od roku 1939 *Revuální týdeník*. Odpovědný redaktor R. Korčák a od roku 1942 K. Drbal a E. Havlíček. Do časopisu přispívali F. Křelina, J. Knap, J. Holeček aj.

3. ČASOPIS PRO MODERNÍ FIOLOGII – od roku 1930 a v letech 1942 - 1945 spojen s časopisem *Listy fiologické* a vycházel jako *Český časopis fiologický*. Do časopisu přispívali V. Mathesius, J. Horák, Z. Záhoř aj.
4. ČTEME ZPRÁVY O NOVÝCH KNIHÁCH – od roku 1939/1940, redaktor F. Halas. Do časopisu přispívali F. Halas, F. Hrubín aj.
5. ELK – *Měsíčník pre lituretúru a umenie*, redaktor od roku 1939 J. Pober a od roku 1941 J. Pober a J. P. Lang. Do časopisu přispíval J. Závada.
6. HUMORISTICKÉ LISTY – obrázkový politicko-satirický týdeník. Od roku 1939 redaktor L. Fialka. Do časopisu přispíval například E. Bass a J. Hašek.
7. SVĚTOZOR – časopis pro zábavu i poučení. Od roku 1939 odpovědný redaktor E. Štábe a od roku 1941 F. Němec. Příspěvky zde publikovali například E. Bass a V. Řezáč.
8. KOLO – *Umělecká revue Moravského kola spisovatelů*, redaktoři A. Veselý a R. Habřina. Přispěvateli byli například F. Halas, J. Hora, K. Toman, I. Olbracht.
9. KRITICKÝ MĚSÍČNÍK – odpovědný redaktor V. Černý a později B. Novák. Do časopisu přispíval například J. Kolman Cassisu, F. Halas, J. Hora a M. Pujmanová.
10. KULTURNÍ VEČERNÍK – 1938/1939 změna názvu na *Divadelní časopis*, 1939/1940 *Časopis pro umění*, 1940/1941 *Divadelní časopis*. Do časopisu přispívali například V. Vančura, J. Seifert, K. Teige aj.
11. NÁRODNÍ OBNOVA – kulturní, náboženské a politické rozhledy 1940. Odpovědný redaktor J. Šrůtek a později F. Hrabal. Přispěvateli byli J. Čep, J. Deml, K. Zahradníček aj.
12. OSVĚTA – veřejná osvětová služba ministerstva osvěty 1944. Odpovědný redaktor J. Zavřel a přispěvateli byli J. Prachovský, J. Karásek ze Lvovi aj.
13. PŘÍTOMNOST – 1942, odpovědný redaktor E. Vajtauer. Do časopisu přispíval J. Durych.

14. NAŠE VĚDA – kritický měsíčník redaktoři A. Beer, A. Hobza aj. Zavře, od roku 1941 redaktor A. Beer, A. Hobza aj. Boháček. Příspěvatelé byli A. Beer, J. Horák, O. Králík aj.
15. VÝHLEDY do roku 1940 *Výhledy do života a světa*, měsíčník pro otázky náboženské, kulturní, sociální a literární. Příspěvatelé J. Durych, O. Králík aj.

4.2 Knihy

Literatura se v období okupace stávala důležitou součástí života a lze v ní pozorovat primárně návrat ke kořenům kultury a dějin. V tomto výčtu jsou zapsáni autoři, kteří i za Protektorátu Čechy a Morava zůstali věrni svým humanistickým zásadám a osud národa jim nezůstal lhostejný.

1. Stanislav Kostka NEUMANN – Bezedný rok (1939) – básnická sbírka
2. Josef HORA – Jan Houslista (1939) – básnická skladba
3. Vladislav VANČURA – Obrazy z dějin národa českého (1939-1940) – próza
4. Karel POLÁČEK – Vyprodáno (1939) – román
5. Vítězslav NEZVAL – Historický obraz (1939) – básnická skladba
6. Jiří ORTEN – Čítanka jaro (1939) – básnická sbírka
7. Václav ŘEZÁČ – Černé světlo (1940) – román
8. Jaroslav HAVLÍČEK – Helimadoe (1940) – román
9. Jan DRDA – Městečko na dlani (1940) – román
10. František HALAS – Naše paní Božena Němcová (1940) – básnická sbírka
11. Vítězslav NEZVAL – Pět minut za městem (1940) – básnická sbírka
12. Jaroslav SEIFERT – Světlem oděná (1940) – básnická skladba
13. František HRUBÍN – Včelí plást (1940) – básnická sbírka
14. Josef HORA – Zahrada Popelčina (1940) – básnická sbírka

15. Ivan OLBRACHT – Ze starých letopisů (1940) – román
16. Eduard BASS – Cirkus Humberto (1941) – román
17. Karel POLÁČEK – Hostinec u kamenného stolu (1941) – román
18. Egon HOSTOVSKÝ – Listy z vyhnanství (1941) – soubor próz
19. Jan ČEP – Tvář pod pavučinou (1941) – soubor povídek
20. František HRUBÍN – Země sudička (1941) – básnická sbírka
21. Jan DRDA – Živá voda (1941) – román
22. František KŘELINA – Amarův, syn hadí (1942) – román
23. Eduard BASS – Lidé z maringotek (1942) – soubor povídek
24. Egon Ervin KISCH – Tržiště senzací (1942) – próza
25. František HRUBÍN – Cikády (1943) – básnická sbírka
26. Jan DRDA – Putování Petra Sedmilháře (1943) – román
27. Egon HOSTOVSKÝ – Úkryt (1943) – próza
28. Jaroslav SEIFERT – Kamenný most (1944) – básnická sbírka
29. Jan ZAHRADNÍČEK – Pod bičem milostným (1944) – básnická sbírka
30. Vladimír NEFF – Třináctá komnata (1944) – román
31. Vladimír HOLAN – Cesta mraku (1945) – básnická skladba
32. František HRUBÍN – Jobova noc (1945) – básnická skladba

ZÁVĚR

Nacismus byl doposud jedním z největších spiknutí proti lidskosti. I když se může zdát, že je to doba našich prababiček a babiček, není tomu tak. Tato nedávná minulost není mrtvá. Znaky těchto tragických časů pro tuto generaci již viditelné nejsou, ale přesto nezmizely. I v tomto století stále žije mnoho pamětníků holocaustu, stejně jako ti, kteří nacismu sloužili. Tuto krutou dobu zaznamenal tehdejší tisk a četná literární díla, o nichž se práce bohatě zmiňuje. Práce představuje díla a autory, na kterých lze nejlépe sledovat kurz nakladatelské práce a které lze prezentovat jako autory, kteří byli v době okupace pro československý národ obrovským přínosem.

Zásadní události, které se staly v letech 1938 a 1939, vyvolaly změny také v české poezii a próze. Avantgarda upustila od svého hledačství a její představitelé se zaměřili na národní tematiku. Vypuknutí války bylo spojeno se zatýkáním české inteligence, do které patřili i spisovatelé. Ze začátku okupace převažují básnické reakce a literatura, ve které se pomalu objevuje vlastenecká tematika.

Společným průsečíkem politických i kulturních dějin se stal rok 1941, kdy byl protektorem jmenován Reinhard Heydrich. Spisovatelé i vydavatelé se však i nadále snažili pokračovat ve své činnosti, a to i napříč tomu, že někdy museli překračovat zákony a říšská nařízení. Vznikem nového prvku Národně revolučního výboru inteligence, kam patřila také velká část osobností českého písemnictví, se mohli reprezentanti různých kulturních odvětví zapojit do ilegální odbojové činnosti.

Po atentátu na Reinharda Heydricha ovšem české písemnictví postihl nevídaný teror a proto se většina autorů odmlčela a vydávání časopisů bylo také přerušeno. I když byla nová tvorba ohrožena a spisovatelé a básníci měli ztížené možnosti v tom, aby mohli čtenáři nabídnout adekvátní uměleckou úroveň a tematiku, která by mohla poskytnout potřebné hodnoty, i tak se nevzdávali. V tomto období se literatura spíše než aby útočila, bránila. Avšak nelze říci, že by literatura

v období okupace zažívala krizi. Na této je patrné, že vznikala díla, která mají trvalou uměleckou hodnotu a jsou dodnes hojně čtenými a opět vydávanými díly.

Všichni ti, co projevovali svůj názor a nezapomněli na své závazky a vytrvali v čase, který nebyl přívětivý k literátům, si zaslouží opravdovou úctu. Jen charakter dobrého člověka mohl zajistit vznik takových děl, která přetrvala dobu, v jaké vznikla, dobu která byla nemilosrdná a zachovala si dodnes svou nadčasovou hodnotu.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

BERÁNKOVÁ M., KŘIVÁNKOVÁ A., RUTTSKAY F. *Český a slovenský tisk v letech 1918 - 1944*. 1. vyd. Praha: Novinář, 1988. ISBN není.

DEMETZ P. *Praha ohrožená 1939 - 1945*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2010. ISBN: 978-80-204-1798-5.

DOLEŽAL J. *Česká kultura za protektorátu*. 1. vyd. Praha: Národní filmový archiv, 1996. ISBN: 59-023-96.

FORET, M., LAPČÍK, M., ORSÁG, P. *Média dnes: reflexe mediality, médií a mediálních obsahů*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008. ISBN: 978-80-244-2023-3.

CHALOUPKA, O. *Příruční slovník české literatury od počátků do roku 1945*. 1. vyd. Praha: Adonai, 2001. ISBN: 80-86500-21-7.

LEHÁR, J., STICH, A., JANÁČKOVÁ, J., HOLÝ, J. *Česká literatura od počátků k dnešku*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998. ISBN: 80-7106-308-8.

MENCLOVÁ, V., SVOZILA, B., VAŇKA, V. *Slovník českých spisovatelů*. 1. vyd. Praha: Libri, 2000. ISBN: 80-7277-007-1.

MIKULÁŠEK, A., GLOSÍKOVÁ, V., SCHULZ, A. *Literatura s hvězdou Davidovou*. 1. vyd. Praha: Votobia 1998. ISBN: 80-7220-019-4.

MUKAŘOVSKÝ, J. *Dějiny české literatury*. 1. vyd. Praha: Victoria publishing, 1995. ISBN: 80-85865-48-3.

PASÁK, T. *Pod ochranou říše*. Praha: Práh, 1998. ISBN: 80-85-809-88-5.

PASÁK, T. *Soupis legálních novin, časopisů a úředních věstníků v českých zemích v letech 1939-1945*. Praha: Univerzita Karlova, 1960.

RAMBOUSEK, J. *Nesoustavná rukověť české literatury*. 1. vyd. Torst: Praha; 2003. ISBN: 80-7215-204-1.

RYLICHOVÁ, J. *Jičínsko 1918 – 1945*. Praha 2010. Bakalářská práce. Univerzita Jana Amose Komenského. Vedoucí bakalářské práce: Mgr. Anna Huliciusová.

Seznam použitých internetových zdrojů

ANTIKVARIÁT. *Seznam novin a časopisů v protektorátu Čechy a Morava*. [online] 2011. [cit 2013-02-15]. Dostupné z: <http://antikvariat11.cz/kniha/seznam-novin-a-casopisu-v-protektoratu-cechy-a-morava-i-a-ii-dil-1940>

PALATA, L. *Kořeny Česka: Protektorát i Benešova republika*. [online] 15. 3. 2010. [cit 2013-02-15]. Dostupné z: http://www.lidovky.cz/palata-koreny-ceska-protektorat-i-benesova-republika-p09-/nazory.aspx?c=A100315_074207_ln_nazory_mev

PAVEC, J, et al. *Atentát na Heydricha minutu po minutě: Razie gestapa v Praze, platí zákaz vycházení*. [online] 4. 2. 2013. [cit 2013-02-15]. Dostupné z: <http://zpravy.ihned.cz/c1-55914300-atentat-na-heydricha-minutu-po-minute-razie-gestapa-v-praze-plati-zakaz-vychazeni>

ROZHLAS. *Za zpěvy staré Číny*. [online] 7. 6. 2012. [cit 2013-02-15]. Dostupné z: <http://www.rozhlas.cz/archiv/osobnosti/zprava/za-zpevy-stare-ciny--1070078>

SEZNAM OBRÁZKŮ, TABULEK A GRAFŮ

Seznam obrázků

Obrázek 1: Kořeny Česka: Protektorát i Benešova republika	19
Obrázek 2: Atentát na Heydricha minutu po minutě: Razie gestapa v Praze, platí zákaz vycházení	25
Obrázek 3: Za zpěvy staré Číny.....	36
Obrázek 4: Seznam novin a časopisů v protektorátu Čechy a Morava	68

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE

Jméno autora: Bc. Jana Rylichová

Obor: Sociální a masová komunikace

Forma studia: prezenční

Název práce: Literatura v období Protektorátu Čechy a Morava

Rok: 2013

Počet stran textu bez příloh: 65

Celkový počet stran příloh: 0

Počet titulů české literatury a pramenů: 13

Počet titulů zahraniční literatury a pramenů: 0

Počet internetových zdrojů: 4

Vedoucí práce: PhDr. Hugo Schreiber